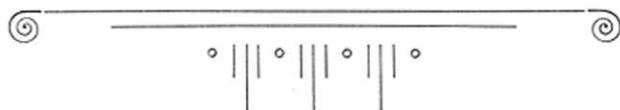

LJUBLJANSKI ZVON

Mož z bridkim nasmehom.

„Prav žal mi je. Mordà pa kdaj pozneje.
Prijatelj, znajte, slabi časi! Delo
kar vprek zastaja v tvornici. Vsekakor —
bom videl — no, pustite mi naslov.“

A ni ga pustil. Glavo le je sklonil,
zatrepetal, in tvorničar potem
je na njegovem licu videl smeh,
tak bridek smeh, ki v njem se trga duša.
Še en pogled, nato še en poklon —
odšel je mož v ponošeni obleki.

V bogato je pisarno silil mrak,
obločnice so plamenele spodaj.
Razvnet nekamo stopi tvorničar
k pisalni mizi. Luč električno
prižge in sede. V nujnem ga pisanju
premotil je prosilec prej. Moj Bog,
kaj jih prihaja trkat dan na dan:
priletnih, mladih, zoprnih, prikupnih,
okornih, gladkih! — Kam li hoče z njimi?
Kedàr se jih odkriža, mine tudi
spomin mu nanje. Svet je velik; sreče
naj iščejo še kje, ne le pri njem!

A ta, ki ravnokar je stal le-tu,
mu noče iz spomina. Smeh njegov
se je zarezal vanj.

Zapali smodko,
nasloni se nazaj. Nadležna misel
in neprijetna! — Kdo ve, kje povsod
je bil potrkal siromak neznani,
preden je stopil sem, in kolikrat
je bil začul besede že podobne:
„Ne morem . . . žal mi je; pa kdaj pozneje“ . . .
Zato se je tako nasmehnil bridko,
zato je s smehom tem odšel na cesto . . .

No kaj! Naposled stvar ni toli huda.
Pred leti se je sam takisto moral
pehati gladen, truden . . . Da, poguma
samo je treba, vztrajnega poguma,
potem pa že človeka dvigne tok
in ga zanese na visoki breg,
odkoder lahko gleda dol na druge,
ki vzpenjajo roke in tonejo —
zakaj? Zato, ker nimajo poguma!

Ta človek z onim neprijetnim smehom
že privesla kako v zavetje kam.
In ako ne — je li njegova krivda,
ker ni ga vzel? Očitane brezumno!
Sploh — kaj bi menil toliko se zanj?
In kaj mu je do tistega nasmeha?
Kdor prosi, ta naj vobče se ne smeje,
nikar pa še tako, da je človeku
spomin na to le neprijeten!

Vstane.

Nestrpno stopi k oknu. Zre na cesto.
Pred ono hišo, kjer posebno svetlo
obločnica se bliska nad izlogo,
stoji nekdo. — To je neznanec spet!
V izlogi pa bleste se samokresi,
visi orožje drugo smrtonosno.
In on stoji in gleda na orožje.
Ne vidi mu v obraz, a spet morda
trepeče mu na ustnih oni smeh . . .

Pa ne, da bi izbiral, kaj si kupi
z denarjem zadnjim za poslednji strel?
Zdaj vidi ga, kako se bliža vhodu
in zdaj, resnično, stopa skozi vrata —
no, vstopil je . . . kupuje . . .

Tvorničar

odstopi brž. Pretreslo ga je nekaj.
Prizor mu tak ubija živce. Noče
razmišljati, kako tam spodaj nekdo,
najsi neznan, kupuje si orožje,
da ga nastavi na sencè. To ve,
da mu nemir škoduje vsak. Zato —
kakòr da se domislil je nečesa,
prikima všečno. Potlej stopi k mizi.
Pritisne gumb ob steni. Pozvoni
na glas. Še enkrat . . .

In deset minut

potem se je odpeljal k ljubici.

A. Funtek.

Epizoda.

1.

Bog vedi zakaj, Bog vedi kako sta se srečali najini poti, in srce za hip vzdrhtelo mi je v čudoviti pomladni gorkoti.	Jaz nisem za tebe, ne zame ti, usoda naju loči; pa sladke so tvoje temne oči in njih pogledi vroči.
--	--

Tak tajno šepetati s teboj
tu v mraku res presladkó je.
Ej vraga, veruj mi, žal mi je,
da nisi ti dekle moje.

2.

Dejal bi ti, da si ko roža, ko zvezde žar tvojih oces, da ustne so tvoje rubini, in vendar — saj to ni res.	Vse bisere, zvezde in rože za to, kar v očeh ti gori! Mladost in življenje in sreča — vse, vse si sama ti.
--	---

Mladen Mladenov.

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

VI.

rišla je teta v izbo.

„Obleci danes nedeljsko obleko, počesi se spodobno in osnaži si črevlje!“

Metka je vstala.

„Naj se zgodi že karkoli, dolgo ne bo več!“

In razveselila jo je prešerna misel.

„Tako je prišla v izbo, s tistim temnim in hudobnim obrazom, pa še slutila ni, kaj nameravam. Nihče nič ne sluti!“

Smehljala se je zadovoljno, ko se je oblačila. Oblekla je pisano, vso rožasto obleko; bila bi čudolepa, če bi šla v njej k maši po ozki stezi preko polja in bi sijalo jutranje nedeljsko solnce. Lase si je spletla v dvojce kit, čelo je bilo prosto, visoko belo čelo.

Stopila je v sobo, teta jo je pogledala pazljivo od nog do glave.

„Saj še nisi tako zoprna!“

Tudi stric se je ozrl nanjo s prijaznim pogledom in podbradek se mu je malo stresel. Metka je nosila krilo samo do gležnjev in videle so se fine gosposke noge v belih nogavicah. Tja se je ozrl stric z dolgim pogledom in spet se mu je podbradek stresel.

„Zdaj pa sedi, Metka,“ je izpregovorila teta z mirnim in slovesnim glasom, „ter poslušaj!“

Metka je sedla na rob stola in je položila roke na kolena.

„Že teden dni si pri nas, pa nam nisi napravila nič drugega nego škodo in sitnosti . . .“

„Torej stran!“ se je razveselila Metka v svojem srcu.

„Nobenega veselja nismo imeli s teboj! Mislili smo, da pride vesel in delaven otrok, ki bi bil za kakšno rabo pri hiši, pa pride čemernica, ki nima prijaznih oči za nikogar. In pa tudi tisto je, da pri nas ne rabimo služkinje; nimamo toliko, da bi mogli rediti še tujega človeka. Zatorej smo ti poiskali službo . . .“

Umolknila je in je pričakovala odgovora, ali ker ga ni bilo, je nadaljevala z istim hladnim in skoro zaspanim glasom.

„Pa ne misli, da te gonimo stran! Sorodnica si nam, hči moje sestre — Bog ji daj dobro, grešnica je bila! — in zato je naša dolžnost, da skrbimo zate. Pogledat pridem vsak teden, če bo gospa zadovoljna s teboj in če boš zdrava . . .“

„Tudi k nam prideš lahko vsako nedeljo!“ je pripomnil stric in teta se je ozrla nanj z mrzlim pogledom.

„Ali ti je žal? Poznam te, starec!“

Tudi stric ji je odgovoril z mokrim in hudobnim pogledom.

„Razumem te, ampak varuj se — pozno je že!“ —

„Gospa, ki sem ti jo poiskala, je zelo gosposka in zelo dobra ženska, če se ji boš znala prikupiti. Gospod pa je bolehen in navadno leži. Ž njim ne boš smela imeti veliko opravka, zato ker se ne spodobi in ker se je prejšnja služkinja prav zaradi tega zamerila gospe, tako da jo je pognala preko praga, kar je bilo čisto prav. Drugače pa je tudi gospod zelo dostojen in dober človek . . .“

— Čemu pa mi vse to pripoveduje? — si je mislila Metka. — Saj ne pojdem tja! Nič ne sluti in zato pripoveduje, kakor da bi me kaj brigale vse te čudne in smešne stvari! —

Spet je umolknila teta, ali odgovora ni bilo.

„Kaj praviš? Ali ti je prav?“

Metka je molčala, pogledala je celo skozi okno. Svetel dan je bil, ljudje so prihajali mimo; poreden fant je stopil na prste, pritisnil je nos k oknu in je iztegnil jezik. Metka se je nasmehnila, šla bi bila takoj za tistim fantom, ki je bil tako vesel.

Ker ni bilo odgovora, je teta nadaljevala; njen glas pa ni bil več tako miren in slovesen, tudi njen pogled je bil nezadovoljen.

„Mislim, da ti je prav in da si mi lahko hvaležna. Danes pojdeva tja, da te pokažem, v ponedeljek pa se preseliš . . . Tudi bi se spodobilo, Metka, da bi včasi odprla usta in da bi pogledala prijazno. Človeka je skoro strah teh oči — kakor coprnica gleda!“

Teta je vstala in se je šla napraviti. Stric je pomaknil svoj stol bliže, oči so se mu zalile in Metka je videla, da se mu je tresla roka, ki je bila na mizi.

„Zdaj torej pojdeš, Metka, ampak mislim, da se še kdaj prikažeš. Saj vem, Metka, da ti ni bilo dobro pri nas in da odhajaš rada. Moja žena je namreč vrag; jaz pa nisem tak, ne poznaš me!“

Ozrl se je proti zagrinjalu, kjer je bilo narahlo zašumelo, pomolčal je malo, nato je položil debelo mesnato roko Metki na koleno.

„Jaz te imam rad, Metka, precej sem te imel rad, ko sem te zagledal tam na pragu, ampak moja žena je vrag. Pridi večkrat —

povedal ti bom — tako pridi, da je ne bo doma. Že tvojo mater je umorila — umorila, rečem ti, Metka! — zdaj bi pa rada še tebe. Le dobro se pazi, le dobro glej, kam te pošlje! Ona je vrag, jaz pa te imam rad!“

Stisnil ji je koleno z debelo mesnato roko, Metka se je zdrznila in se je umeknila.

„Glej, žival! Kako bi se me obadva rada oklenila s tistimi grdimi rokami! In obadva ne slutita ničesar!“

Veselila se je svoje skrivnostne, velike misli, tiste trdno v srce usajene misli, ki jo je še sama komaj razumela, ali ki je bila zdaj vse njeno lepo in mirno upanje.

„Ali si ji že povedal? Ali sta se do dobrega domenila?“

Prišumela je bila v sobo v polgosposko krojeni črni obleki, v roki črn solnčnik in črn pajčolan na glavi. Še bolj bled je bil njen obraz, trd in mrzel, kakor iz voska.

„Prokleta!“ je zamrmral stric; iz očesa mu je pritekla solza in Metki se je zdela tista solza zelo umazana in ostudna.

Napravili sta se na pot. Solnce je bilo zunaj, vse polno ljudi je bilo.

„Le drži se me, da se kam ne izgubiš, pa ne zijaj okoli!“

— Kako me opominja, da naj se ne izgubim! se je zasmejala Metka v srcu in je mislila na tisto jutro, ko bodo trkali na duri, trkali in se nič ne bo oglasilo.

„Metka! Vstani, Metka!“

Nič odgovora.

„Vstani!“

Poslušali bodo — nič glasu! Pa bodo odklenili duri, odprli, pogledali v temo. Postelja razmetana, na postelji pa nikogar.

„Kje je Metka? Metka, Metka!“

Bleda lica bodo zardela od srda, prvič bodo zardela v življenju. Prišel bo stric, prikoracal z nerodnimi medvedjimi koraki.

„Metka!“

Prosil bo in klical s tistim odurnosmešnim, odurnojokavim glasom in odurna solza se bo prikazala v očesu. In prišla bo na posled Mici, prišel bo sveti škapulir, orehi se bodo trkljali po stopnicah doli, po izbi.

„Kje pa je Metka? Metka, Metka, Metka!“

Odgovora pa ne bo od nikoder in celo stene se bodo smejale, tiste mrzle, mokre stene, ki se niso smejale še nikoli . . .

„Kam pa se zaletavaš, Metka? Hodi spodobno!“

Ni bila še tako blizu tista noč, ni bilo še tistega jutra. Solnce je sijalo in šumela je ulica. Metka se je bila zadela ob gosposko oblečenega človeka, ki je postal za trenotek ter se ji ozrl v obraz z veselimi in prijaznimi očmi. Izpreletelo jo je, okrenila se je in je gledala za njim.

„Zijalo! Ne glej za ljudmi, ne spodobi se!“

„Ne spodobi se!“ se je začudila Metka. „Še ljubiti se morda ne spodobi!“

Čisto razločno je izpregovorila v srcu besedo o ljubezni in prestrašila se je.

„Ali je to ljubezen?“

Teta jo je prijela za roko in stopili sta v lepo široko vežo; nato sta šli po kamenitih stopnicah visoko navzgor in teta je na posled zazvonila pred steklenimi durmi. Dolgo ni bilo nikogar, dokler se niso oglasili od daleč počasni in tihi koraki. Prišla je visoka ženska, črno oblečena.

„Vi ste torej? Ali je to dekle?“

„Poljubljam roko, gospa, to je dekle, moja nečakinja, dekle z dežele in še zelo neumna.“

„Pojdita v sobo!“

Soba je bila lepa, preproge so bile po tleh in stene so bile poslikane z rožami. Metka ni še videla take sobe, tesno ji je bilo in ni si upala sesti. Gospa in teta pa sta sedli in sta jo ogledovali natanko; gospa si je bila nateknila celo naočnike in je sklonila glavo.

„Hči vaše sestre?“

„Da, gospa!“

„Kaj pa je vaša sestra? Kje živi?“

„O, gospa, nikar ne zamerite, da rajši ne govorim o svoji sestri! Umrla je že, Bog ji daj sveta nebesa, zaslužila jih ni. Grešnica je bila in zato je to dekle na svetu. Zdaj je to breme na mojih ramah.“

„Obrni se malo, dekle!“

Metka se je obrnila. Zdelo se ji je ves čas, da se je dotikajo nevidne roke in jo slačijo počasi.

„Pokaži mi svoje roke!“

Metka je pokazala roko in gospa jo je ogledovala skrbno.

„Prefina roka je za tako dekle. Včasih niso imele služnice takih rok. Kako ti je ime?“

„Metka ji je ime!“

„Kaj ne zna govoriti? Še pozdravila ni! Kako ti je ime, izpregovori!“

Metka je gledala po sobi, občudovala je tisto veliko ogledalo, ki je segalo skoro od stropa do tal, in tista dolga rdeča zagrinjala, ki so skoro popolnoma zastirala okno, tako da je sijala v sobo samo motna svetloba. Skoro je preslišala vprašanje in tudi v mislih je odgovorila razmišljeno. — „Zakaj bi ji pravila še enkrat svoje ime? Saj tako ne ostanem pri njej, tuja ženska mi je!“ —

„Malo boji se, ko je prišla prvikrat v gosposko sobo, pred gosposke ljudi. In tudi bolna je bila te dni, pa je še vsa sanjava.“

„Kaj ji je bilo?“

„Saj veste, gospa — in otrok je ves neumen, že bala sem se zanj . . .“

Gospa si je popravila naočnike, malo je stisnila oči in ji je pogledala v obraz s posebnim, nekako škodoželjnim izrazom; tudi ustnice so se bile zgenile, šinila je mimo njih senca smehljaja . . .

Drsajoči, leni koraki so se oglasili v sosednji sobi, odprle so se duri in vstopil je gospod. Zdelo se je Metki, kakor da bi bil prišel v sobo gladko ostrižen pes, dolg in suh, z neumnimi, krmežljivimi očmi. Pride pes, hodi z lenimi koraki in vohta in ne reče ničesar.

Gospod je bil suh in dolg, rame so bile čudno stisnjene, nič prsi ni imel, roke so visele daleč navzdol in se niso premaknile. Obraz je bil gladko obrit, oči so gledale motno in nestalno.

„To je naša služkinja!“

Povohal je, Metki se je zdelo, da se je bil zganił dolgi nos.

„V ponedeljek nastopi, mlada je še in neumna, vsega jo bo treba še učiti.“

Postal je še malo, povohal je in je šel.

„No, torej pa pojdiva, Metka! Gospa te je že videla, pa hvali Boga, če je zadovoljna s teboj, nerodna si bila dovolj!“

Metka je poljubila gospe roko, nato pa si je zaželela hitro na ulico, da bi si obrisala ustnice z rokavom. Zakaj roka je bila mrzla in gladka — nekaj preveč nagega, nesramno slečenega in ostudnega. Bila je kakor obraz: ves naguban, toda gube gladke in svetle, skrbno izsvaljkane in polizane.

„Kam hitiš tako?“

Metka je hitela po stopnicah in teta jo je težko dohajala.

„Ali si misli morda, da ji ubežim že zdaj? Ali morda kaj slutiti?“

Postala je, da bi se v teti ne zbudila nepotrebna slutnja.

„Boljše bo, da ji pripravim tisto lepo jutro!“

In ko bodo tako zaman klicali in iskali, bodo stali na pragu vsi prestrašeni ter bodo gledali drug drugemu v obraz z neumnimi očmi. Pojde stric s težkimi medvedjimi koraki, pojde preko izbe, stopi k postelji. Postelja bo morda še gorka in prevračal bo rjuho, odejo, blazino s tistimi debelimi rokami, ki se bodo tresle kakor takrat, ko ji je položil roko na koleno. In pojde Mici — „Metka, Metka, Metka!“ — pojde iskat po kotih, gledat morda celo pod posteljo, v smrdljivo temo. Naposled, Bog vedi, pride morda celo gospa, rokavice na rokah, vsa šumeča v svili: „Kje je moje dekle?“ — Dekleta nikjer nikoli! — „Poljubljam roko, gospa, ne zamerite, prosim vas — bila je in je ni več!“ — Pride, vse je na svetu mogoče, tudi gospod. Pride pes, slokonogi, gladko ostriženi, povoha, pomežikne s krmežljivimi očmi. „Dekle je moje, kje je moje dekle?“ — Nikjer nikoli! — „Gospod milostivi, tam je ležala, gorka je še postelja! Bila je in je ni več!“ — Tedaj pa pojde pes, z drsajočimi, lenimi koraki, približa se postelji, povoha, dotakne se celo odeje z dolgimi mrzlimi prsti . . . Oj ljudje božji, bila je in je ni več, samo do praga je bila prišla! . . .

„Kam si se zagledala? Hodi pošteno!“

Prijela jo je trdo za roko in jo je stisnila, da je Metko zbolelo.

Ugledala ga je bila namreč nenadoma, ko je prišel ob oglu. Črno oblečen je bil, visok in lep, samo obraz je bil malo drugačen. Bolj bled je bil nego pred pol ure, oči so gledale skoro nezadovoljno in na glavi je imel cilinder. Komaj se je ozrl nanjo, šel je hitro preko ulice in se ni več okrenil.

Metka je bila žalostna.

„Glej, komaj se je ozrl name in nič se ni okrenil, ko sem gledala za njim!“

Zakaj pa se mudiš, Metka? Bilo bi pametno, da bi se napravila na pot že drevi! Zato je bil tako nezadovoljen njegov pogled in zato se je odvrnil tako hitro, ves užaljen!

„Kam hitiš, Metka, kam se ti mudi?“

Trda roka se je oklenila njenih prstov in zbolelo jo je. Ugledala je teto poleg sebe in teta se je sklonila.

„Gleda za vsakim moškim kakor njena mati! Lepo si nastopila pot!“

„Samo do praga!“

„Kaj si odgovorila?“

Metka se je začudila: Glej, slišala mi je misel, poslušala mi je v srce!

„Hodi!“ Izvila je prste siloma iz njenih rok in se je okrenila.

„Ali niste videli? Ali ni bil tam on?“

„Kdo?“

„Ki ga ljubim!“

Bil je tam in je namignil in je izginil v gneči. Brade ni imel več in mehak bel klobuk je imel na glavi.

Hotela je stopiti na ulico, ali tedaj je začutila v lice udarec, da se je opotekla, roka jo je zgrabila za ramo ter jo potisnila v vežo.

(Dalje prih.)

Pater gvardjan.

V tajinstveni dom, v katedrale čar
sem stopil spokorno skesan.

„Daj duši leka, daj srcu miru
preljubi pater gvardjan.“

In pravil sem mu o ljubici,
o slasti in strasti pekoči.
In šepnil sem mu, da vedno sem
po dnevi pri njej in po noči.

„Kaj, grešnik! — Proč z ljubico svojo, če ne
odveze nikdar ne dobiš.“

Tja v peklo s teboj med hudičev roj,
ne v vice, še manj v paradiž!“

O pater, pater, lahko noč!
Še bolj sedaj ljubim zvesto jo;
odvezo in vice le sam imej,
jaz: pekel in ljubico svojo!

Fran Valenčič.

Pismo iz Moskve.

K stoletnici Homjakova.

Domislil sem se, da poteče v maju sto let, odkar se je rodil ruski pisatelj Homjakov. Odprl sem lani izišlo, debelo zgodovino ruskega slovstva, da bi morebiti izvedel dan njegovega rojstva, a ga nisem našel v dveh vrsticah, ki sta tam posvečeni temu zanimivemu mislecu. Vzel sem si izvoščika ter se popeljal v nizko Zamoskvorečje, kjer stoji konec dolgih, planih ulic, za plotovi in mlakami zelenoglavi Danilov samostan na položnem bregu reke Moskve. Tam leže na osojni rebri, za nazobčanim samostanskim ozidjem Gogolj pod ogromnim, popisanim, izlikanim kvadrom, zraven zavaljene neobtesane skale z vsajenim pravoslavnim križem, nasproti Gogolja Bolgar Venelin pod belo „slovansko kolono“, kakor jo je nazval Homjakov, in Homjakov sam s svojo Katenjko; onadva odkrito in svobodno na božjih tleh, Homjakov z ženico v ograjku iz železne rešetke; onadva z ostanki kovinskih vencev na spomenikih, zakonska dva brez sledov pomneče sedanjosti.

„Aleksej Stepanovič Homjakov
rojen 1804. leta 1. dne maja
umrl 1860. leta 23. dne septembra“

je vrezano v temni granit odvrha. „Ako boš gledal na zmote, Gospod, Gospod, kdo bo obstal?“ se bere malo niže. In potem sledi napis za napisom. Iz vseh je videti, kakor da bi hoteli ž njimi pobožni ljudje opravičiti umrlega moža pred Bogom in ljudmi. A bilo bi bolj na mestu, da bi se opravičevali oni sami, ker niso spoznali prihoda svojega človeka. Svetu ni do opravičevanja: on človeka tehta, razumeva, sprejema po umrlem vse sposobno za življenje, a vse drugo in največ in najrajši — pozablja.

✱

Homjakov je bil slavjanofil, eden izmed prvih in glavnih.

Nazvanje ni točno, zato ker so ga zdeli v zaničevalnem pomenu nasprotniki in ker nazori ljudi, ki so ga potem sprejeli za ime, niso vzrasli na praktičnih tleh narodnostnih in političnih simpatij do

Slovanov,¹⁾ ampak v čisto abstraktnem filozofskem ozračju. Početek slavjanofilstva pomeni v Rusiji ono dobo, ko se je ruski narod prvič zavedel kot celoten naroden organizem v delovanju duha, ki je bilo pol filozofija, pol poezija, se približal Evropi ter ji pogledal iz oči v oči.

V začetku XIX. stoletja še ni mislila Rusija kot taka, ampak mislili in živeli so v njej posamezniki vsak zase. Osemnajsti vek s svojo analitično francosko filozofijo je še živel tu v raztresenih „pomestjih“, kakor na primer v „Lisih gorah“ v starem volterijancu, knezu Bolkonskem, ki ga je naslikal Tolstoj v „Vojni in miru“. Ko je z Napoleonom padel francoski duh in je sveta alijanca dvignila nemško ime, je zavejala nemška ideja nad Rusijo. A to ni bila več stroga ideja Kantova, tudi ne zornooka Fichtejeva — Schelling je zavzemal nebo nemške misli. Njegov prestol je obdala utrujena, napol „onostranska“ romantika, a vse ostalo ozračje je zagrnila senca katoliške reakcije, v katero je hitelo vse iz žarke revolucijske svobode, podobne ukradenemu Prometejevemu ognju.

Schelling je prešel v svoji filozofiji štiri ali pet stopenj razvitka. A liki rdeča nit se vleče skozi vse njegovo mišljenje, stremljenje, izbežiti se izključnega gospostva obične logike in enostavnega razsodka. On se noče s Kantom, priznavajočim samo čisti razsodek, odreči vsega brezpogojnega in nadnaravnega. On se sklicuje na umetnika, ki ustvarja celotno takrat, kadar ustvarja z razumom in — čuvstvom. Najvišja človeška funkcija torej ni mišljenje, ampak neko poetično gledanje. Ta nazor pa ni samo Schellingov nazor, ampak cele tedanje nemške romantike, ki se je zgražala nad treznostjo, suhoto in praznoto prosvetiteljne filozofije XVIII. stoletja ter poželjivo gledala na celotnostno, poetično življenje srednjega veka. Filozofska negativnost romantične šole Schellingove je bila velika, njena pozitivnost ne glede ali bolje zaradi nejasnega razširjenja filozofskega poznanja na čuvstvo, negotovo ko afekti, ki ga vzbujajo,

¹⁾ „Nekaj naših prijateljev in sobesednikov je ostalo pri svojih z zapada pridobljenih nazorih in prepričanjih in nam je zdelo ime slavjanofili, dasi simpatija in ljubezen do Slovanov ni bila nikdar najbolj bistvena črta naših nazorov“, pravi slavjanofil Košeljev (Homjakov, sočinenija M. 1900, VIII, stran 126.). Slovane je Rusom odkrilo takozvano „profesorsko“ slavjanofilstvo Ševinjova in Pogodina v štiridesetih letih (list „Moskvitjanin“). A za praktične potrebe (pravoslavni) Slovanov je povzdignil glas šele poslednji zastopnik te struje, J. S. Aksakov, ki je kot žurnalist in govornik v sedemdesetih letih navdušil Rusijo za osvoboditeljno balkansko vojno. In samo to poslednje slavjanofilstvo pozna Evropa pod strašnim imenom „panslavizma“.

— majhna. To razširjenje je porodilo osebno izoliranost, ker je odvrгло edino, kar veže vse ljudi, logiko. Idejna solidarnost je bila izgubljena, zasilna se je našla v organizaciji čuvstva — v religiji, ki je namah prišla v visoko modo. Na vseh koncih in krajih so vstali proroki, ki so trdili, da bo baš religija zedinila človeštvo v eno. V Nemčiji je sanjal Novalis o krščanski teokraciji na zemlji; na Dunaju se je okrog glave svete alijance, Mitternicha, in njegovega pomočnika Gentza zbralo polno nemških romantikov, ki so s svojim konvertitstvom zbujali smeh celo „Rimljanu“ Kopitarju, a mlademu Grünu in Prešernu — „trajno mržnjo“. Od schellingistov se je odločno obrnil v stran Hegel, ki je jasno rekel v svoji „fenomenologiji“, da to ni „ne miš, ne ptič, ne poezija, ne filozofija, ampak ekstaza in tavanje po navdušenju“. V poznejših letih je potegnil Hegel veliko večino ruske inteligence za seboj. Njegovo načelo: „vse resnično je tudi razumno“ je konec tridesetih let pomirilo krog Belinskega z realnostjo ter porodilo ruski realizem. Vendar tudi Hegel ni še povsem prost-romantike. Vzet od Schellinga in zlasti romantičen je njegov nazor, da se pri kulturnem vodstvu narodi premenjujejo. Po tem nazoru ima vsak narod svojo „idejo“, ki jo vnaša v kulturo in na ta način dela zgodovino. Zgodovina ni delo vsega človeštva obenem, ampak se razbija na narode in „ideje“.

V takem stadiju je bila nemška misel, ko je začela vejati v Rusijo. Prihajala je na krilih poezije Schillerja in Goetheja. Moskovski visokošolec Stankevič je zbral okoli sebe krog dijakov, ki so jim bili stihni nemških pesnikov-prvakov orožje duše, „mladostne sanje vzgojiteljice srca, vsaka poetična slika — nравstvena predstava; navdahnjen aforizem — obvezno pravilo življenja“ (Annenkov). Mladi Stankevič sploh jako spominja na našega graškega Primca. Razlika je samo ta, da je Slovencu v tem poletu duh docela omagal, dočim so mladi Rusi skoro našli filozofska tla, ki je na njih slo-nela ta poezija, — nemško „idejno“ filozofijo. In tukaj je nehalo golo estetično naslajanje, začela pa se je doba poznanja. Pri tem je zanimivo to, da je položil Stankevič v osnovo svojega stremljenja po „vsepoznanju“ ravno „čuvstvo vseobče ideje“. Profesor medicine Velanskij, pesnika Venevitinov in knez Odojevskij so bili prvi, ki so se navdušili za schellingizem. Poslednji je začel leta 1824. izdajati list „Mnemosino“, da bi „razprostranil nekaj misli, ki so se posvetile iz Nemčije, in naredil konec ruski ljubezni do francoskih teoretikov“. Pozdravljal je navdušeno novi nazor, ki prinese na svet

zopet „vero, poezijo, entuziazem in visoko čuvstvo“. — V dvajsetih letih je prevladoval Schelling, v tridesetih je prišel do gospostva Hegel, v katerem „ni bilo paragrafa, ki bi ga ne bili vzeli v vročih nočnih bitkah“ ti mladi filozofi. Hercen živo slika to družbo, ki je govorila v mešanici nemških in latinskih besed „s pravoslavnimi končnicami in sedmimi ruskimi skloni“. „Naši mladi filozofje“, piše v svojih spominih isti pisatelj-soudeležnik, „pa si niso kvarili samo jezika, ampak tudi razumevanje življenja; razmerje do življenja in realnosti je postajalo šolsko, knjižno. To je bilo ono učeno umevanje enostavnih stvari, ki ga je tako genijalno osmešil Goethe v razgovoru Mefistofela s študentom“.

(Konec prihodnjič.)

Izgubljeni sin.

Vesela zgodba. Spisal Makso Mak.

(Konec.)

o ljudje, s katerimi ne moremo postati zaupni, če občujemo še tako dolgo ž njimi. Lahko smo prijazni in lahko se zabavamo ž njimi, a pri tem čutimo, da je vse zunanje, da nam ne gre iz srca do srca; pri tem pazimo na vsako besedo in ta oglajenost nas spravi včasih v neznosno nestrpnost in težko čakamo, da se vrnemo iz te tesnobe v intimni krog prijateljev, kjer govorimo, kjer se vedemo, kakor smo navajeni, svobodno, lahko. Tako svobodno in lahko se je začutila tudi Fančka nasproti Kolačku; tudi prejšnje goste je spoštovala, bili so ji dragi, a vendar je vedno nekaj izključevalo vsaj pri njej vsako intimnost do njih. S Kolačkom se je hitro podomačila in mu začela praviti o svojih družinskih razmerah: da je hči krčmarja, ki je s svojo pijanostjo zapravljal vse imetje; očetu da je počila žila in tudi mati je skoro nato umrla od žalosti.

„Koliko je pretrpela uboga žena, vedno je bila žalostna!“ Tu je prestala mlada krčmarica, spomin na rajno mater jo je navdal s tako žalostjo, da je začela ihteti. Kolačku se je tajalo srce od usmiljenja in od zadrege ni vedel, ali bi jo tolažil ali se jokal ž njo.

„Vse je bilo prodano,“ nadaljuje Fančka in si obriše solzne oči, „in jaz sem ostala sama na svetu brez sorodnikov in sredstev. Snubil me je Tone, ki je bil zadnji natak pri hiši — ali iz ljubezni ali iz usmiljenja? Najbrže iz obeh vzrokov. Kaj sem hotela? Tako

sva se vzela in odprla lastno krčmo „pri Štajerki“ tukaj v Šiški. Sreča je spremljala najino podjetje, on je bil prijazen krčmar, jaz dobra kuharica. Ali sreča je trajala samo eno leto, Tone je umrl za jetiko. In tako zdaj gospodarim in krčmarim sama dalje. — Gospod, to je hudo, če zraste človek v tako nesrečni družini. Od mladega sem videla, da je svet lep in pravičen samo na zunaj. To me je nekako zastrupilo in mi vzeło pogum. Doslej sem bila poštena, trudila sem se za čast in poštenje; a Bog ve, kako še pride, zlasti če človek vidi, da si s poštenostjo ne pomore dalje . . .“

Kolaček še nikoli ni slišal, da bi mu kdo govoril tako bridko in resno; Fančino pripovedovanje mu je obudilo globoko, resnično sočutje, usmiljenje, in polastila se ga je samo želja, da bi pomagal.

„Pa bi se vendar vdrugič omožila . . .“

„Prav pravite,“ se bridko nasmehne krčmarica, „lahko bi se bila že stokrat, saj imam snubačev na izbero, starih in mladih. Ali ste videli prej onega starega gospoda, onega generala? Po vsej sili me hoče vzeti za ženo. In tudi upa, da se mu vdam. Ali vprašam vas, gospod, kaj bi bil tak zakon? Ali ne bi bilo greh . . . Drugi so mladi in me hočejo iz ljubezni. Veste, gospod, ljubezen dandanes, ta je že zadnja. Z ljubeznijo se umira ali strada. Ljubezen je res samo bolezen, kakor pravi pesem; veste, samo bolezen takih mladih, neizkušanih pastiričic, ki nosijo krila še do kolen. Ali taka ženska kakor jaz, ki je že toliko preskusila na svetu? Taka hitro ozdravi. Dokler je človek mlad, pijan je od svoje mlade krvi in tej pijanosti se reče ljubezen . . . Nikdar ne pozabim teh besed vaškega kovača. Tudi te pijanosti se človek strezni. Za zakon se potrebuje dandanes vse kaj drugega.“

Vedno z večjim zanimanjem je poslušal Kolaček in semtertja pristavil kako opombo.

„Vidim, gospod, da me razumete, hvala vam za to; tako razume samo tisti, ki je tudi že sam kaj poskusil,“ nadaljuje po kratkem odmoru Fančka, a z drugim glasom, tiho in zaupno. Srce ji je nemirno bilo in prsi so razburjeno plale, poznalo se ji je, da jo tlači neka skrivnost.

„Gospod, dajte mi dober svet; tu sama ne vem, kako je z menoj, kaj bi začela? Zdaj že tri dni prihaja k meni mlad mož in ne da mi miru. Prosi me, naj se ga usmilim, da brez mene ne more živeti. Ves dan hodi tod po gozdih in okolici, vsak večer mi prinese šop gozdnih cvetic. Izvedela sem, da je iz bogate, ugledne rodbine. Ali moj Bog, kaj bi rekli njegovi starši? Jaz sem uboga vdova, imam samo svojih triindvajset mladih let in drugega nič. O

tem sploh govora ni, da bi mu starši dovolili vzeti tako beračico. Ali fant je videti pošten, dobra duša in tudi sicer ni prenapačen; res se mi smili . . .“

Kolaček takoj spozna, da govori o Jurju, in ko ga nazadnje tako presrečno pohvali, vstane v njem očetovski ponos in nestrpnost prekine govor: „Kaj ne, Juri je imeniten fant?“

„Vi poznate Jurja?“ Kolaček se zasmije:

„To bi bilo spet nekaj novega, ko ga ne bi poznal, saj je vendar moj sin. Jaz sem namreč Aleš Kolaček iz Krakovega in Juri je moj edini sin.“

„Vi Jurjev oče?“ Fančka ostrmi. V tem hipu se odpro vrata in Juri stopi v glavno sobo z ogromnim šopom cvetic. Klobuk vrže na klop in sede molče za mizo. Kolaček se prestraši, dirne ga sinovo čudno vedenje; in kako je blede, upalih lic, kakor bolan!

Fančka zardi, povese oči, vstane, gre počasi k njemu in ga opozori: „Vaš oče so tukaj!“ Nato odide v kuhinjo.

„Oče, ako mislite uganjati kake sitnosti, potem je boljše, da kar greste,“ nagovori Juri trpko očeta.

„Kakšne sitnosti? Ne bodi, ne bodi, Jurček!“

„Oče . . . jaz se hočem oženiti.“

„Saj sem se jaz tudi.“

„Hočem samo Fančko za ženo.“

„Fančka je dobra in pridna ženica; vendar je boljše, da jo vzameš ti nego oni stari general.“

Juri pogleda hvaležno očeta in mu poda roko:

„Ali so mama zdravi? Ali se jezijo? Jaz ne morem pomagati.“

„Sem sedi, Jurček! Samo da te spet imamo. Ko bi vedel, koliko smo te že iskali, koliko pretrpeli zaradi tebe! Na, pij, pa dobre volje bodi!“ In oče mu začne praviti svoje zgodbe.

Med tem se zmrači in Fančka prižge svetiljko.

„Dober večer,“ pozdravi po stari navadi, „malo večerje sem vama pripravila, gospod Kolaček.“

„Le prinesite, gospa, potem pa prisedite k nama, rad bi vam nekaj povedal.“

Vsi trije so sedeli pri večerji in molčali; potihoma si je prizadeval Kolaček, kako bi najprimerneje spravil kočljivo stvar v pogovor. Parkrat se je že odkašljajal in odprl usta, pa vselej se je premislil zadnji trenotek.

„Fančka, pa nam boš tudi doma tako dobro kuhala?“ pretrga naposled Kolaček tesnobni molk in se popraska za ušesom.

„Doma, kako mislite?“ vpraša ona in zardi.

„Hudirja . . . veš, Fančka, namreč . . . Dovolj, da te tikam, mlade ljudi sem navajen tikati . . . Veš, namreč, naš Juri, poglej ga, ali se ti ne zdi, da je nekaj bolan . . . mhm . . .“

Juri priskoči očetu na pomoč, prime Fančko za roko in ji globoko pogleda v oči:

„Fančka, ali hočeš biti moja žena, moja dobra, zvesta žena?“

„Moj Bog, ali Juri . . . kaj imaš na meni?“

„Fančka, vprašam te, ali da, ali ne?“

„Veš, Juri, ko bi odločevalo samo srce . . .“

„Če pa mošnja, pravim jaz: da! Ne bodita, ne bodita!“ pristavi samozavestno Kolaček.

Tako se je izvršila zaroka ob kratkem in z nepopisno srečo napolnila dve ljubeči srci, a Kolačka je prevzelo pitno vince tako, da je že komaj sedel za mizo in neprestano ponavljal: „Vesta, pa tudi dr. Strupa povabimo na ženitvanje . . .“

„Seveda, oče, dr. Strup je moj prijatelj.“

„Pa komisarja tudi . . . samo Jelena ne, ta bi preveč klet . . . kolne kakor Mažar . . . pa dr. Strup bo tvoj tovariš pri poroki, veš . . .“

* * *

Temna noč leži nad svetom, na nebu se zgrinjajo črni in težki oblaki.

„Krotak dež ne bi škodil,“ izpregovori Kolačkova, sedeča s kuharico Urško pri oknu.

„Vse se posuši v tej suši . . . ubogi kmetje! Davi mi je tožila na trgu Ižanka, da bi morala biti že druga košnja, pa ni kaj kositi. To bo spet stradala po zimi uboga živina.“

„Strašno je soparno; ne vem, kaj bo . . . Moj Bog, da naših tako dolgo ni domov! In ta tema! Ko bi samo vedela, kaj je z Jurjem?“

„Gospa, nikar preveč ne skrbite; gotovo sta se dobila, sicer gospod ne bi ostali tako dolgo z doma.“

„Tema, tema, Urška! Danes je sploh nesrečen dan; spati nisem mogla celo noč in imela sem hude sanje: sanjalo se mi je, da stojim sredi vode, okoli in okoli šama voda. Bila je čista in čudno svetla, pa tako globoka, da se mi je kar vrtelo. In na bregu sem videla, da rasto lepe rože, kako se podijo po njih veliki, rejeni

voli z dolgimi rogovi, beli z rjavimi lisami. Da se morejo zblesti človeku take neumnosti!“

„Gospa, sanje pomenijo dobro. Čista, svetla voda, lisasti voli, to je vedno dobro znamenje; rože pomenijo poroko . . .“

Ta hip se zablika in bobneče zagrmí. Ženski se prekrizata.

„Bog pomozi, k nevihti se pripravlja,“ opomni Kolačkova. „Samo ko bi bila že doma. Bogve kaj se je zgodilo, da ju ni tako dolgo . . . Urška, ali nisi opazila, da je bil gospodar danes nekam čuden?“

„Res, gospa, nekako jezni in hudi so bili gospod, ko so prišli opoldne domov.“

„Moj Bog, in še rekla sem mu, da naj vzame palico s seboj. Nikoli ni mogoče človeka do dna spoznati; o ta neumna palica! Tako slabe volje še nisem videla Aleša, on hud, Juri trmoglav . . .“

Kolačkova se skloni skozi okno in pogleda okoli: tiho in mirno, slišati ni glasu, kakor bi bilo vse izmrlo. Trda noč, samo ob Gradaščici pod kostanji zaspano brlijo petrolejeve svetiljke in rojema jih obletavajo komarji in vešče. Čuje se, kako plava čoln po Ljubljani in kako enakomerno udarja veslo ob vodo. Nekdo daleč zavriska in polagoma se poizgubi jek v nočni tišini. Zaslišijo se koraki. Kolačkova se naglo ozre, a zapazi samo starega prižigalca z laterno, ki počasi pristavlja lestvo in ugaša svetiljko. Iz daljave se oglasi hripavo petje. Ženski poslušata. Dva pevca se dereta na ves glas:

Sem v Šiško v vas hodil,
sem gladil steze;
sem Šiškarco ljubil
do belega dne.

Bom travco pokosil,
bom trnje požgal,
bom v Šiško v vas hodil,
pri Šiškarci spal.

Vedno bliže prihaja petje in razločijo se že opotekajoči koraki.

„Dva pijanca,“ reče Kolačkova, „v tej temi lahko padeta v Gradaščico. Prižigalec je že pogasil; moj Bog, polnoči bo vsak čas in še ju ni.“

Tu zakliče eden izmed prihajalcev čisto v bližini:

„Jurče, poj! Ali si že hripav? Ne bodi, ne bodi! Še enkrat pritiskni . . . Jurček, no, Jurček! . . . Torej: Sem v Šiško v vas hodil . . .“

Napeto posluša Kolačkova in srce ji začne burno utripati.

„Oče, ali mama spijo!“ se oglasi iz teme drugi prihajalec.
 „Zakaj bi jih budila po nepotrebnem!“

„Kaj boš! Zapojava še enkrat! Vstane naj, vstane stara; kdo bi zmerom spal! Še peti bo morala nocoj... „Pa sem v Šiško...“
 No, Jurček, ne bodi, ne bodi . . .“

„Seveda sta naša,“ vzklikne veselo Kolačkova in si oddahne, kakor bi se ji odvalil kamen od srca. „Hvala Bogu, samo da sta tukaj! Urška, teci jima svetit!“

Ta čas odbije polnoči s trnovskega zvonika. —

Sladke, nemirne misli . . .

Sladke, nemirne misli,
 kam zbežale ste ve,
 vroče, nestrpne želje,
 kdaj ostavile ste srce?!

Iščem vas v gozdnem zatišju,
 sredi cvetočih poljan . . .
 spejem za vami otožno,
 kadar nagiblje se dan . . .

V gozdu vas temnem ne najdem,
 cvetna poljana molči —
 in sporočila ne dajo
 tihe mi jasne noči. —

Razdejan in cvetja oropan
 gledam ljubezni raj —
 misli nemirne — ve želje,
 pridite zopet nazaj!

Kristina.

Iz zapiskov prirodoslovca.

Priobčuje Pavel Grošelj.

(Konec.)

solnčna energija zapušča umotvore, ki so vsled njenega impulza vzkli na eni Merkurjevi polobli, ter hiti dalje — in niso še potekle tri minute, ko nas pozdravi ljubka Venera, svetla večernica našega neba.

Ni ga v nešteti milijardah človeškemu razumu znanega nebesnega telesa, ki bi bil tako soroden in sličen naši zemlji, kakor je blesteča večernica Venera.

Ko nas solnčni žarek vodi mimo nje, se nam dozdeva, kot da bi se bližali svoji domovini.

Naši zemlji skoro enako velika krogla se suče pred nami, čisto ozračje jo odeva, pregrnjeno v goste, bele oblake, od katerih se v svetlem blesku odbijajo solnčni prameni. Ena hemisfera molči v temni noči, na drugi pa se veseli življenje solnčnega svita; nove pokrajine spejo na naši levici iz teme zmagujoči svetlobi nasproti, na desni pa se potaplja morja in kontinenti v tiho noč. In ko preteče skoro natanko 24 ur, so prešli vsi ti prizori mimo nas in zopet se vrste znane pokrajine v istem redu iz noči v jasno luč; en dan, t. j. en popoln obrat Venerine krogle, traja namreč skoro natanko 24 ur, a njeno leto znaša le 225 zemeljskih dni.

Mogočni plašči oblakov, ki jo objemljejo, nas spominjajo karbonske zemeljne dobe, ko je bilo ozračje okrog zemlje še nasičeno vlage, ogljika in vroče solnčne moči in ko so se dvigale v njem v nebo kipeče orjaške rastline.

Življenje na mladi Veneri je še globoko pod današnjim zemeljskim življenjem in nam predstavlja „Sturm und Drang“ perijodo tega še nerazvitega planeta, ki se šele v bodočih milijonih let očisti in ublaži do razumnega bitja.

..... Zapustili smo zadnjo premičnico, ki je mlajša od zemlje; dih starodavnosti veje po prostranem nebesnem prostoru, vzbujajoč v naši duši svete pojme: človeštvo, kultura, zgodovina!

Po bliskovo hitimo mimo domače zemlje in življenju negostoljubne, brezračne njene lune. Šesta minuta našega potovanja je potekla, in pred nami zaiskri Mars v krvavordeči luči.

Eone je starejši od naše zemlje; tedaj ko se je utrgal solnčni obli, je zemlja še sanjala v njenem naročju o svoji bodočnosti. Z izredno naglico se je razvijal, hitro se je ohladil in zgostil, saj je sedemkrat manjši od zemlje. Ozračje se je očistilo žarečih kovinskih parov, morja so se ovila skalnatih grudi, prostrani oblaki so se dvignili nad njimi in na tečajih se je naselil led in sneg, kakor se blesti ondi še dandanes pred daljnogledom strmečega astronoma. Življenska iskra se je vnela na njem in se razvila v mogočen plamen; in že so razumna bitja občudovala čudokrasno igro miniaturnih Marsovih dveh lun, ko so na zemlji še spale življenske sile, zatirane od neznosne njene vročine.

Neskončne dobe je od tedaj pokopala večnost, razumna bitja na Marsu pa so se dvigala v kulturi od stopnje do stopnje in so davno že uresničila Nietzschejeve sanje o nadčloveku.

Mars sam nam pripoveduje o genijalnem razumu svojih prebivalcev.

Velikanski prekopi vežejo na Marsu morja s prostranimi jezери sredi kopne zemlje, nobeden izmed njih se ne končuje slepo, eni se pretakajo v druge in se iztekajo v morja ter jezera; na prvi pogled nam je jasno, da občudujemo v njih tehniško globoko premišljeno, umetno zgrajeno mrežo kanalov.

„Samo en pogled nam zadostuje“, tako piše Brenner, sloviti poznavalec Marsa na Manora-zvezdarni, „in že uvidimo, da ta mreža črtalnoravnih prekopov ni delo prirode, ampak da je umetno narejena.“

Oblika Marsove površine je prisilila razumna bitja do teh titanskih zgradb, ako so hotela, da jim ne poplavi morje mest in poljan. Na zemlji opazamo, kako razjeda izpodnebna moča visoka gorovja, kos za kosom kruši od njih in jih drevi v dolino; končni učinek tega razdirajočega delovanja bodo nizke, neskončne ravnine brez najmanjših gričev širom prostranih kontinentov. Na starodavnem in hitro se razvijajočem majhnem Marsu je ta doba vseobče izravnave (nivelizacije) že davno nastopila; kontinenti na njem so nizke, široke ravnine. In ko se pomladi tali na tečajih nakopičeni sneg in narašča morje, tedaj preti prebivalcem Marsa vesoljni potop. Toda njih inteligenca je zajezila prirodne sile, s poginom pretečo povodenj je uklenila v prekope in si tako zagotovila eksistenco.

Ali ne done te besede kakor bajke o grških heroih? Ali ne gine tvoja samozavest, da se čudiš nižjega od najzadnjega črva?

Premeri to kulturno razdaljo! — distanca med teboj in opico se spričo nje skrči v nič. Toda ne obupaj! Zvezde govore o heraklejski moči razuma — vesoljstvo poje pesem o razvoju!

..... V zmagoslavju se odpravlja solnčna energija na pot. Na levi in desni deli svoje darove po drobnih planetih, takozvanih asteroidih. Petstoindvanajst teh malih svetov so do danes sredi med Marsom in Jupitrom odkrili teleskopi; najmanjši izmed njih merijo v premeru komaj 9 km, tako da bi na njih lahko izvršili „pešpot okoli sveta v sedmih urah“. Življenje, ki se je tuintam razvilo po njih, nam kliče v spomin pravljice o Liliputancih.

Že so za nami svetovi-igračice; energija hiti! Velikansko kroglo svetovnega prostora je že prešinila in prepojila njena moč, tako da peša od sekunde do sekunde; svetloba ji pojema in njena duša postaja ledenomrzla. Oslabela hiti mimo Jupitra, s hladnimi rokami objame Saturna, s še hladnejšimi Urana, in ko je v štirih urah prispela od solnca do zadnjega svojega podanika, Neptuna ji že omagujejo krila.¹⁾

Življenje, ki v mrzlem njenem objemu vegetira po teh najstarejših solnčnih sinovih, je velo in medlo, brez nebrzdanih življenskih moči. Porabilo je že ono vročo rajsko dobo, ko je še gorelo prostrano nezgoščeno solnce v mladeniški moči in velikosti in ko je tod vriskalo bujno življenje. Kje so ugasli eóni, ko so tod hodili narodi inteligentnih bitij, občudujoč na Jupitru petero divnih lun in na Saturnu čudovite njegove obročje? Morebiti se je še ohranila na njih skromna človeška kolonija iz onih pozabljenih časov, toda na čelu ji je začrtana smrt.

Leno ji poteka čas; 164 zemeljskih let ji n. pr. na Neptunu traja eno leto; in na Jupitru bi bil stoleten starček naše zemlje star šele 8 Jupitrovih let, pri tem izredno počasnem potekanju let in letnih časov pa se menjavajo dnevi skoro po bliskovo, dan in noč trajata na Jupitru le po 5 ur, tako da bi se naše dame ozlovoljale nad kratko odmerjenimi plesi.

Kako počasi se jim v slabi gorkoti razvijajo življenski procesi; kako topi in brezčuvstveni so organizmi po teh svetovih; doba našega življenja je proti njihni — življenje enodnevniče, življenje polno naglice in nerazumljivega drevenja!

V življenske razmere, ki jih ne more popolnoma razrešiti naš um, nas je popeljala solnčna energija, in marsikomu vstaja lahen dvom o življenju po teh mrtvaških hladnih pokrajinah.

¹⁾ Solnce razsvetljuje in ogreva Neptuna 900krat slabše nego našo zemljo.

Astronomija ti dokazuje, da vse te planete odeva gosto ozračje ter da v njem plavajo mogočni oblaki, ki pričajo o vodi na njih, in zaznal si, da solnčna energija sega tudi do teh oddaljenih svetov: vse temeljne življenske pogoje si dognal po njih — in sedaj še dvomiš? Spomni se življenja v temnih kraških jamah in po sneženih planinah — spomni se njegovega hrepenenja! Da, tudi po teh mrzlih planetih vegetira življenje, tudi zelo oslabei solnčni energiji so se prilagodili organizmi.

... Solnčna energija ne počiva! — dalje beži in dalje, slaba in onemogla je že kot mrtvaška senca, iz našega solnčnega sistema se izgublja v vesoljstvo.

In pride ji nasproti stoinstotisoč tovarišic, od solne gorečili širom prostranega vsemira, in ko se mimogrede poljubljajo, si šepetajo o življenju in človeku, ki so ga vzgojile vsepovsodi po nešteti svetovskih sistemih. Pripovedujejo si, kako se je prilagodilo življenje najrazličnejšim življskim razmeram, v kako bajnočudesnih oblikah se je pojavilo po raznih svetovih.

Naša fantazija nas izpodbuja na pot v te sto in sto svetlobnih let oddaljene kraje, želi si zreti čudotvorne organizme, ki so se razvili ondí, rada bi pozdravila v tujini nepoznane naše brate.

Mnogokrat že je lahnih kril poletela v vesmir in z opojnimi barvami slikala življenje po tujih svetovih; toda vse njene slike so bile prazna, bajnoblesteča, včasí celo smešna romantika.

Patra Anastazija Kircherja je povedel genij Kozmijel, kakor piše v svoji „Verzückte Himmelsreise“, po tujih svetovih in mu razkazoval življenje po njih. Toda to potovanje je orisano tako neznanstveno in naívno, da se težko vzdržiš smeha. Na Veneri n. pr. premišlujeta Kircher in njegov vodnik, je li njena voda sposobna za krst, na Jupitru pa si belita glavo, je li bi se smelo njegovo vino rabiti za sv. daritev.

Toda človeški duh, ki bi rad prodril v tajnosti vesoljnega življenja, se ne more zadovoljiti s pravljicami, ki jih spesni fantazija. Do življskih tajnosti po tujih svetovih ga vodi le ena pot, pot prirodoslovnih ved.

In te vede nam pričajo, da se je življenje po tujih svetovih v različnih okoliščinah moralo različno razviti. Organizmi se vsepovsodi prilagodijo življskim razmeram, zato se z okoliščinami vred menjava njih ustroj od zemlje do zemlje.

Na zelo majhnih svetovih, kakor so n. pr. asteroidi, se giblje vse življenje v miniaturnih razmerah, zato morajo biti orga-

nizmi po njih usposobljeni, razločevati celo tako majhne stvarce, ki jih naše oko ne zaznava več, njih oko mora biti ustrojeno po principu drobnogleda.

Na velikih, od solnc zelo oddaljenih svetovih pa, kjer morajo živa bitja kljub medli svetlobi obvladovati velikanske, prostrane perspektive, mora biti njih oko slično daljnogledu.¹⁾

Po ogromnih tujih svetovih, ki imajo veliko privlačno silo, so ogrođja živali in debela rastlin izredno mogočna, da so tako usposobljena nositi ogromno težo organizmov. Kjer pogosto delujejo močne magnetične in električne sile, tam so se živalim razvila posebna čutila za sprejemanje in spoznavanje teh sil, in peterim našim čutom sta se pridružila ondi magnetični in električni čut.

Kako raznolične in mnogoštevilne, nam popolnoma nepoznane čute je podarila priroda organizmom tujih zemelj, kako čudne življenske oblike je ustvarila na njih, ko je prilagodila življenje vročini in mrazu, temi in izredni svetlobi, velikemu pritisku težnosti in ozračja, dolgim in kratkim letnim ter dnevnim časom, kemično različno sestavljenemu ozračju in vodovju! Kako raznolike je ustvarila posode razuma, v kako čudesnih likih je modelirala človeka!

Po tujih svetovih se je življenje oživotvorilo v popolnoma drugačnih oblikah, nego jih kaže naša zemlja.

Se je li razvilo na njih obujeno življenje v obliki črvov, hroščev, plazilcev, ptičev, sesalcev itd., ali pa je krenilo druga nam nepoznana pota, nam ostane popolnoma prikrito. Nerešeno ostane tudi vprašanje, iz katere življenske vrste se je po tujih svetovih razvilo razumno bitje.

Le to moremo s precejšnjo gotovostjo trditi, da se je življenski val povsodi razlil po dveh ločenih strugah, po strugah rastlinstva in živalstva. Razdvojitve življenja v rastlinske in živalske življenske procese sloni na temeljnih lastnostih snovi, ki ostanejo neizpremenjene od zemlje do zemlje.

In človeška kultura? Jeli se tudi ta menjava od sveta do sveta? Je li človeška estetika in morala nekaj popolnoma relativnega, kar se izpreminja po svetovih kakor moda in bon ton po deželah in časih? Jeli se nahajajo svetovi, kjer bi lahko z Nietzschejem govorili o „Umwertung aller Werte“, kjer je dobro slabo in

¹⁾ V temnih morskih globinah, ki jih razsvetljuje edinole živalim samim lastna svetloba, so najnovejše podmorske ekspedicije našle ribe s teleskopsko urejenimi očmi.

slabo dobro, lepo grdo in grdo lepo? Ali ne veže vesoljstva morda vendar skupna kulturna vez, skupna etika in estetika?

Bistvo kulture si je gotovo slično v prostranem vesmiru, najrazličnejše pa so oblike, v katerih nastopa.

Na zemlji sami vidimo, da je občudovanje simetrije in harmonije barv, kar tvori v upodablajočih umetnostih bistvo estetike, lastno in skupno vsem narodom in živalim. Kako pa bodi urejena simetrija in kako naj bodo sestavljene barve, da vplivajo harmonično — to vprašanje se menjava od vrste do vrste.¹⁾ Kakor se človeku dozdeva vrhunec krasote harmonični stvar človeškega telesa, tako smatra tudi mandril svoje telo z rdeče in modro barvano zadnjico za vrhunec estetike; zamorec občuduje zamorko, Japonec Japonko.

Tudi bistvo etike, morale, ki hrepeni po maksimizaciji sreče, ostane povsodi neizpremenjeno; ona prepoveduje vsa človeštvu škodljiva dela, zapoveduje in poveljuje pa koristna. Kaj seveda posamezna „človeštva“ smatrajo za koristno in škodljivo, je popolnoma relativno in odvisno od življenskih razmer ter se ne izpreminja samo od kraja do kraja, ampak celo od časa do časa.

Kljub mnogobrojnim različnostim vežejo skupne vezi vse kulture v vesoljstvu; razumna bitja, ki so se kot vrhunec nepremagljivega življenskega razvoja rodila v oživljajočih žarkih tujih solnc, so si krvni bratje po razumu in kulturi.

Mogočna je ta misel in ne moreš je premisliti do dna. Tvoj razum je preslab, da bi objel neskončno vesoljstvo — tvoja ljubezen pa je dovolj velika . . .

Z ljubeznijo občuduj mogočni vesmir, v ljubezni objemi njegove svetove in občuduj popolnejše ljudi, nego si ti, in mogočnejše kulture od tvoje!

. . . Glej, onole krvavordeče solnce, ki se zove Antares, in tale drobna, zeleno goreča zvezdica, ki ti jo kaže daljnogled, tvorita dvozvezdje; majhna razdalja veže obe solnci v skupno enoto, v dvozvezdje, in eno solnce se premika okoli drugega. Zamisli se za trenotek v umetniški kras, ki se razvija po njih planetih, obsvetljenih od dveh raznobarnih solnc. Ravnokar vzhaja zeleno solnce, da bleste poljane v smaragdni luči, nad njimi pa se dvigajo zelenobarvni oblaki kakor košate veje orjaških dreves. Ni se še nasitilo tvoje oko krasnih barvnih kontrastov, ko vstane rdeče solnce izza

¹⁾ Lepe primere v tem pogledu nam podaja Haeckelova knjiga „Kunstformen der Natur“.

horizonta. Zelena barva pojema in se spoji z rdečim bleskom v belo luč. Sence pa, ki strme v dvosolnčnem svitu, so dvobarvne, zeleno solnce poraja črešnjevordeče in rdeče solnce ustvarja smaragdnozelene sence. — Zeleno solnce je zašlo, scenerija vzplamti v krvavem ognju in pošastnočne sence beže čez planjave.

Zamislil se v to bajno zibel Mackartov in Böcklinov, zamislil se v ljubezni do popolnejših svojih bratov, ki jih je vzgojila!

Ljubezen pa rodi hrepenenje; in tvoja duša zadrhti po stiki in sporazumevanju z nepoznanimi tvojimi brati.

Čestokrat že je razmotrivala tehnika vprašanje o občevanju s tujimi svetovi, a do danes še ni dospela do končnega sklepa. Jako srečen se mi zdi v tem pogledu nasvet fizika Brandesa, ki priporoča korespondenco z geometričnimi slikami. Ako bi n. pr. v ravnem tropičnem kraju napravili velikanske nasade v obliki, ki predstavlja Pitagorejev stavek, tedaj bi inteligentna bitja tujih zemelj s pomočjo daljnogledov spoznala naš namen in nam na sličen način odgovorila, pred vsem Marsijanci, ki so v svoji kulturi izvestno daleč pred nami. Ako bi se takšno občevanje izpopolnilo, bi se pretakale kulture od zemlje do zemlje, in lahko bi rešili svojo kulturo na tuje svetove, kadar bo ugasujoče naše solnce naznanjalo smrt svojim podanikom.

Ni je še intelektualne vezi med svetovi, le solnčne energije razumejo vezati neskončne razdalje,¹⁾ iz neskončnosti v neskončnost hite njih žarki, da se blesti prostrani univerzum od stotisočernih lučic.

Spomni se, da so te lučce gorka ognjišča, okrog katerih se zbirajo človečanstva k svetemu kulturnemu delu!

Solnčne energije vežejo svetove s svetovi. In kakor se v solnčnem blesku giblje klasje pod hladnim vetrom, tako se po svetovih v objemu solnčne energije nagiblje in dviga življenje pod silo prirodnih zakonov.

Zopet sva ob morju. Tu leži pred menoj tiha morska ravan — sladko še spe življenske sile; tu se lahko guba morska gladina — iskra življenja se že prebujajo; in prekipevajo in se penijo valovi — življenje gre v zmagoslavnem triumfu preko sveta; in tu se trgajo od vitkih valov svetli biseri, sedmerobarvno goreč v jasnem solncu — iz življenskega valovja vstaja človeštvo kakor Afrodita iz morskkih pen.

¹⁾ Edini dokument, ki je došel k nam od organizmov tujih zemelj, so majhni sledovi rastlinskega oglja v nebesnih utrinkih, meteorih, kakor opisuje K. v. Rechenbach v „La presse scientifique des deux mondes“.

Kakor morje valovi življenje skozi vesoljstvo; tukaj se prebuja, ondi ugasuje, tukaj še spava, ondi je že odmrlo, in le semintja štrli iz njega mrtva čer, k večni smrti obsojen svet: na mladi Veneri se dviga, na mrzlem Neptunu ugasuje, v prevročih solncih še spava, okrog ugaslih solnc je izmrlo, na brezračni luni se ni nikdar rodilo.

Kakor drobni morski pesček pobere mogočni življenski val nebesne svetove; nad tvojo glavo, človek, se je dvignil na zemlji in se razpršil v svetle bisere . . . kdaj se zopet nagne in zaspi v molčeči morski gladini — — — ?

Izgubljen.

Oči je mene tvojih strah,
ko vprte so brezčutno v mé;
in duh se moj potaplja plah,
v neskončni mrak hité.
In plazi se in plazi se
po sledu tvoje prošlosti —
in plaka, ah, in vrača se,
naprej ne upa si . . .
Pa srcu tožno govori:
„Zaman si ga nosilo ti,
zaman si ga ljubilo ti,
izgubljen . . . izgubljen! —
Prepadov so za njim sledi,
čez nje podrte vse brvi,
gavrani krožijo nad njim . . .“

A srce prosi . . . in ihti:
„Poišči ga — jaz krvavim . . .“

Utva.

Morje.

Spisal E. Kristan.

VII.

Bila je črna noč, da si ni mogoče misliti črnejšo. Nebo je bilo vse naokrog pokrito z gostimi, težkimi oblaki, ki jih je veter gonil proti severu. A plast je bila tako debela, da je ni mogel niti toliko pretrgati, da bi se bila vsaj za trenotek pokazala vsaj ena zvezda. Nikjer ni bilo niti najmanjše svetlobe, razen par signalnih lučic na „Bakaču“, ki se je hrabro boril z vetrom in z valovi. A kakšen veter in kakšni valovi! . . . Okroginokrog so se dvigali ogromni črni mehurji, hitro se spajali pa zopet trgali pa naraščali visoko kakor hrib, in vse to je šumelo, kakor bi bilo pod površjem sto in sto pošastnih duhov, ki mrmrajo hudobne, neumljive kletve. V besno razpenjeno morje je padal debel dež in bičal valovje, veter je žvižgal med vrvmi, stroj je enakomerno bučal. Včasih je zasvetil rumen blisk skozi črno grozo — en hip je bilo videti, kakor bi se podile strahotne prikazni po morju . . . in zopet je bila črna noč.

Veljko je stal na mostiču. Zavil se je v plašč, vendar se je tresel po vsem životu. Vsak hip je pogledal na kompas. Zdaj je zaklical dve tri besede strojevodji, zdaj krmarju. In zopet se je zagledal v temo. Temno kakor tam zunaj je bilo tudi v njegovi duši. Sto misli se mu je porajalo v glavi, nobena jasna, nobena celotna. Edina misel, da je ladja v njegovih rokah, je bila določna, in čuvstvo odtod izvirajoče dolžnosti in odgovornosti. Ali strah ga je bilo . . . strah samega sebe, strah tistega tigr v njegovih prsih. Tema v duši — to se primeri včasih, a nocoj . . . nocoj je že grozno.

Oh, tako življenje! Bolje bi bilo, da ga ni. Pa kdo je kriv? Kdo? . . . Prsi se mu dvigajo, burno mu šumi kri po glavi . . . Čemu to trpljenje? . . . Vsaka misel je bolesta. Nič ne misliti — to bi bilo najbolje . . . Nič ni bilo, nič, nič . . . Ali čemu se je nasmehovala kapitanu? Čemu? . . . Ah! . . . V duši mu je nekaj zajecalo. Tako menda ječi ranjeni lev, kadar hoče skočiti na lovca . . . In ta kapitan spi sedaj. Seveda ni na vrsti za službo, ali odgovoren je prvi za ladjo. Orkan se zaganja vanjo in kapitan spi . . . Oh, spati, večno, večno spati, to bi bilo najbolje . . . Pljuča se jedva gibljejo, kri je lena, glava težka.

Ogromen val prihrumi strelovito hitro in se zažene z vso močjo preko ladje. In drug val se pridrevi pa jo dvigne visoko proti oblakom, da se zaguga v zraku, potem zazija brezдно in „Bakač“ se pogrezne vanje, mogočni pljuski slane vode se razlijejo preko krova. Mirno ukazuje Veljko, „Bakač“ se otrese in ponosno plava dalje v noč.

. . . Tisti večer, ko je stric iz južne Amerike pripovedoval o neznanih tujih krajih . . . takrat se je menda začelo . . . In vedno se vrača tisti grozni čut . . . Oh, sreča! Ha, v spanju, v sanjah, drugje je ni. Hahaha! Ženitvansko potovanje . . . njegova sreča!

Močnejše sika veter, ladja se neprenehoma guga, včasi se zarije sprednji del globoko v vodo . . . Sedaj je treba posebne opreznosti, da ne pride „Bakač“ iz pravega tira. Na jugovzhodni strani so nevarne kletči, svetilnika še niso postavili tja . . .

Čuj! . . . Kakor bi nekdo odpiral vrata . . . A, menda ni nič. Veter . . . Ali ne hodi nekdo po stopnicah? Tako tiho kakor mačka. Morda je mačka.

Oh, da bi bil že ta pot končan! Furije silijo Veljku v dušo, grozne slutnje ga moré, strahotne slike, ki jih zna samo blaznost ustvarjati, mu stopajo pred oči . . . In kdo ve? . . . Ako vendar ni vse samo šala? . . . In čemu taka kruta šala? . . . Za hip se mu pojavi v spominu tisti prizor iz tržaškega gledišča — pa izgine . . . Kako jo je takrat davil, ko mu je rekla, da ga ne ljubi! . . . Taka ženska, kako je pobegla od doma . . . Grozno, kako jo je takrat davil! . . . A ne da bi vedel, ima iste občutke, ista divjost mu besni po duši. Ako bi se ta hip zgodilo kaj podobnega . . .

Ali kdo hodi tu doli okoli?

Veljko se nagne in zakliče par besed strojevodji. Malo počasneje se pomika „Bakač“ naprej. Dve besedi krmarju . . . jedva da opaziš, se obrne sprednji del na levo. Samo malo.

Ali kdo hodi tu doli okoli? . . .

Kapitan ni mogel spati. Branil mu je vihar, — ne morski orkan, nego njegova lastna razdražena kri. Pred očmi mu je plaval obraz lepe mlade žene, videl je njeno smehljanje in njegova prosta duša si ga je tolmačila po svoje. Eh, kaj! . . . Imel je raznih izkustev. Njen soproj je na straži, ganiti se ne sme odtod, opaziti ga tudi ne more . . . Končno — kaj bi se moglo zgoditi?

Vstal je in splezal tiho po stopnicah pod krov. Tam se je nekaj časa izprehajal po hodniku, ki je bil med velikim salonom in kajitami zadnjega dela . . .

Kdo neki hodi okoli? . . .

Veljko se ni mogel umiriti. Njegov sluh se je napenjal do skrajnosti. Skozi besno šumenje razdraženih valov, skozi peklensko bučanje in žvižganje vetra in skozi brenčanje parnega stroja je slišal lahne korake, ki so vplivali na njegovo itak že razgreto domišljijo kakor olje na ogenj. Črne slutnje so ga obhajale. Z levico je krčevito držal roč ob mostku in bilo mu je, kakor bi držal peklenskega sovražnika za vrat. Prsi in glavo je nagnil daleč naprej, desno roko je položil liki školjko za uho, usta so mu bila odprta, oči izbuljene, nosnice so se mu širile in zoževale, vsa kri mu je silila v glavo. Trudil se je, da bi bil miren, ali nervozni nemir je naraščal hip za hip.

Veter je zopet strašneje zatulil; bilo je čuti, kakor bi se pošastni glasovi razlegali po zraku in peli grozne povesti. Veljku so se tresli vsi udi, čutil je kri, kakor bi kladiva tolkla v srcu, v žilah, v glavi; tisti dve gubi ob nosu sta se nabirali in naraščali, prsi so se burno dvigale, hitreje in močnejše je dihal; v čelu mu je bilo tako čudno... nekako temno, po rokah mu je nekaj trgalo, vse misli so mu bile zmedene . . . Oh — zver, zver, zver — ubijal bi, uničeval bi — kri, kri, kri — to morje je krvavo, dež krvav, ladja polna krvi — demoni se pode okrog s krvavimi noži in bodeži v koščenih rokah, z režečimi obrazi in krvavimi očmi . . .

Tresel se je, kakor bi ga najhujša mrzlica grabila.

Kdo hodi tu doli? . . . To pomeni nekaj . . . nekaj groznega . . .

To je trajalo samo nekaj trenutkov. Veljkova divja razburjenost je dosegla vrhunec. Mogočen val je pljusnil čez ladjo in ga vsega polil. Veljko ni čutil, ni opazil, kaj se godi, slišal je samo tiste tihe korake pod krovom. In sedaj mu ni bilo več obstati. Hitro, a tiho, da ga ne bi bilo čulo niti najfinejše uho, je splezal po stopnicah z mostka in se priplazil k oknu, skozi katero je bilo videti v salon in na spodnji hodnik. Ves je drhtel. Pokleknil je na krov in pritisnil čelo na steklo.

— Kapitan! . . . Kaj dela sedaj tukaj? . . . Moje slutnje . . .

Še enkrat je kapitan prehodil hodnik, potem je trenotek postal, kakor bi razmišljal. Samo trenotek, tedaj je naglo pristopil k vratom kajite, tiho odprl in vstopil.

Tam notri spi Slavka . . . !

Veljko je zastokal. Zdelo se mu je, da ga je nekdo udaril s kladivom po glavi. Nekoliko sekund je klečal kakor brezsvesten na krovu, v njem je vse gorelo; ko je vstal, je komaj stopil korak

naprej, tako močno se je tresel. Da ga je kdo videl, bi se bil prestrašil. Njegov obraz je bil izpremenjen, da ga ne bi bil nihče spoznal. Blaznost mu je sijala iz oči, pred katerimi mu je plavala najgroznejša slika: Slavka v kapitanovem objemu. Divji bes se ga je lotil . . . Ubij, ubij, ubij . . . se mu je razlegalo po duši.

Toda koga? . . . Njega? Njo? Sebe? . . . Vse skupaj?

Oh, to je bilo vse nejasno. To menda sploh ni bila več misel, temveč samo zverinski instinkt. Tiger, ris je bil zbujen v njegovi duši in samo ta bestija je divjala po njem. En hip je hotel planiti po stopnicah doli. Toda kaj? . . . Vse, vse, vse naj pekel pogoltne, njega, njo, mene, vse . . . Dva skoka — bil je na mostku.

Tu, tu, tu so tiste pečine — hahaha! Grozoten smeh se je pomešal med tuljenje besnega vetra. Tako se menda smeja hijena. In v Veljku ni bilo nič več človeškega. Satir, erinija, furija, kiklop . . . vse to je vihralo po njem. Grozničavo se je tresel; ko se je nagnil nad kompas, je zadel z glavo ob steklo. Oči so se mu razširile; s prstom je potegnil po črti, ki jo je označevala magnetna igla. Pošastno se je nasmejal. Zaklical je nekaj krmarju. Ta ga je vprašal, ali se ni zmotil.

— Slušajte! je Veljko zakričal, da se je krmar prestrašil njegovega glasu. Potem se je nagnil in strojevodji nekaj zaklical skozi cev.

Hitreje je zaplul „Bakač“.

Veljko je stal na mostku liki „večni mornar“. Škodoželjno je strmel v noč; zdelo se mu je, kakor bi vihar divjal na njegovo povelje. V duhu je nervozno štel trenutke.

Zdajci . . .

Z največjo močjo je „Bakač“ zadel ob trdo, ostro pečino.

— Hahahaha! . . .

Pošasten smeh —

Kakor bi trenil, je bilo vse na nogah. Veter je tulil, valovi so bučali, ali močnejši je bil šum vode, ki je prodirala v izgubljeno ladjo.

Izgubljena! Pomoči ni. In Veljko je stal na mostku kakor zmagovalen satan . . .

Mornarji in potniki so hiteli na krov, komaj za največjo silo oblečeni, zbegani in prestrašeni . . .

Iz Slavkine kajite je planil kapitan z razmršenimi lasmi in razdrapano brado; obraz mu je bil razpraskan, po licih mu je curela kri . . . Tak je prišel na krov . . . Za njim Slavka, z nožem v roki . . .

Veljku se je naredila tema pred očmi.

„Zaboga, kaj sem naredil? . . .“

Kakor bi se bilo nasulo ledu v njegovo razbeljeno kri, se je iztreznil. Kapitan je silil na mostek, Veljko ga je pahnil po stopnicah, da je težko telebnil na krov.

Voda je glasneje šumela. Veljko je zapovedaval mornarjem. Spustili so dva čolna v morje. Slavka, tresoča se po vseh udih, je prišla na mostek. Dihnila je: Veljko! in se omedlela zgrudila na tla.

„Rešite Slavko! Rešite mi ženo!“ je kričal Veljko. Strah, ki je bil močnejši nego njegova prejšnja divjost, ga je trl.

„Slavka! Moja Slavka!“

Pokleknil je, objemal jo je, poljubljaj strastno. Potem je skočil na noge.

Malo, malo ljudi je našlo prostora v dveh čolnih. Še tretjega so spuščali, ali bilo je prepozno. Pet, šest oseb je skočilo preko ograje. Trije so menda skočili v čoln, druge je požrlo besneče morje. Ladja se je že potapljala.

Veljko je pograbil Slavko kakor otroka. Gorenji rob ladje je bil komaj še meter nad vodo, strahovito hitro se je „Bakač“ pogrezal. Poročnik je odnesel svojo ženo po stopnicah dol, tja, odkoder so spustili zadnji čoln v vodo. Nedaleč je bilo videti črno točko. To je gotovo bil čoln.

„Pomagajte! Žena je! Rešite jo!“

Slavka se je osvestila v Veljkovem objemu, a ne toliko, da bi vedela, kaj se godi. Oklenila se je Veljka okrog vratu . . .

Obupen klic je prodril v grozno noč:

„Ženska je tukaj! Žensko rešite!“

Ta hip je prihrul ogromen val . . . ladja je izginila, morje jo je pokopalo. Pokopalo je tudi Slavko in Veljka, tesno objeta — — moža in ženo.

In morje je bučalo in šumelo, debel dež je škropil in vihar je pel strahotno mrtvaško pesem. Gosta tema je bila vseokrog. Divji orkan ni imel toliko moči, da bi bil vsaj za trenotek pretrgal črne oblake, da bi bila vsaj ena zvezdica zasijala na grozni mokri grob . . .

Položaj žene v različnih oblikah družine.

Spisal R. Perušek.

(Dalje.)

no sorodstvo, ki je osnovano na posredovanju materinskem, imenujemo materinsko nasledstvo in vse pravne pojme, ki so izvedeni iz tega razmerja, materinsko pravo. Ako torej pravimo, da je v pradobi človeštva vladalo materinsko pravo, hočemo s tem reči, da je bilo razmerje članov družinskih do matere mero-dajno za vse tedanje družinske pravice. Ali je imela družinska mati tudi kako gospostvo nad možem in je li bil njen položaj sploh spojen s kakim gospostvom, to se ne da splošno trditi, nego je odvisno od posameznega slučaja. Tudi v materinski organizaciji si mislimo lahko različne stopnje organizacijske. Mati je bila lahko gospodarica, čije edino bogastvo je bilo dete v naročju, ona pa je lahko gospodarila nad sinovi in hčera in njo so potem spoštovali tudi možje, ki so se zanimali za njene hčere. — Žena se ni mogla udeleževati nestalnega in nemirnega življenja mož, ker je morala skrbeti za deco; zato se je ogibala nevarnosti, boja z živalmi, ona je prva zgradila kočo, ki je čuvala deco mraza in prepaha; žena je čuvala ogenj na ognjišču, ona je bila torej začetnica stalnega naseljevanja. Kot gospodarica ognjišča je pa tudi hranila in delila jed, ki jo je pripravljala, in še dandanes kraljuje žena v kuhinji; ona je mlela zrnje, ki ga je nabirala v okolici ter ga sejala; skratka — ona je postala mati skrbne pridnosti in poljedelstva. — V njenem stanu je ostajala njena deca: dečki, dokler niso bili godni, udeleževati se moških nevarnosti, deklice za vse čase. Le-te so pomagale materi ter so rano same prihajale v priliko, vršiti dolžnosti materinske. Tako je postala mati gospodarica nad hčera in vnukinjami. Hči namreč, ki se je omožila, ni zapustila domačega ognjišča — saj mož je bil brez ognjišča — nego mož si je poiskal stalnega ognjišča na domu svoje zaročnice za ono dobo braka, ki seveda na tej stopnji kulture ni bil dolgotrajen. Ker je torej hči ostala v hiši pri materi, je stopil njen mož v nekako odvisnost njene matere, gospodarice skupnega doma, in se je izobrazila pri njih ona navada, ki jo opažamo celo v živalstvu pri nekaterih plemenitih žuželkah, pri katerih je ženski spol neokreten, moški pa se živahno kreče z nogami in perotmi, n. pr. pri mravljah itd. Kakor je materina ljubezen

bila povod prvi družinski organizaciji med materjo in deco, tako je ljubezen obeh spolov prisilila moške, da so se prilagodili omejenosti domačega življenja.

Sama se nam ponuja misel, da je mati za svoje zaklade hčera zahtevala odškodnino, ki je bila primerna gospodarskim razmeram. Mož je postal kot soprog hčere obenem gost hiše in spodobilo se je, da je tudi on od svojega prihodka, od lova, prispeval k potrebam za ognjišče in kuhinjo. Tako sta se zbližala oba načina prirode: mož je prinašal ulovljeni plen domov, žena pa je čuvala imetek hiše.

Na ta način niso bili možje več oni rod nekoristnih trotov, ki so sicer vse svoje življenje prebivali ali v nevarnostih lova, ali pa v lenem miru. Tako je moglo postati za hišo prav ugodno, ako se je v njej zbralo mnogo moških, in sicer tako, da so se pridržali oni možje, ki so v družini sami vzrasli, in da so se privabili tuji. —

Posledica te organizacije pa je bila, da se niso le daljnji sorodniki med seboj ženili, nego celo bratje in sestre. Tako so se ohranili vsi moški sorodniki skupaj. Druga posledica te organizacije pa je bila tudi „poligamija“ ali mnogoženstvo. Zakaj niso bili brakovi one dobe trajni, to smo razložili tedaj, ko smo pripovedovali, kako se je morala mati žrtvovati za svojo deco, ki jo je morala hraniti nerazmerno dolgo dobo. Ravno tako pa je nastala tudi poliandrija ali mnogomoštvo, ker žena ni bila posest moževa ter je bila svobodna, čim se je mož obrnil od nje. —

V taki družini se je sčasoma namnožil imetek. Ta pa ni bil izključna svojina matere, kakor je v poznejši očetovski družini bil ves imetek njegova lastnina, nego ves imetek v prvotni materinski družini je bil vsem članom skupen. Ako se je torej izselil sin iz take družine, je dobil iz skupnega imetka del, in kadar je stopil kot soprog v hišo svoje izvoljenke, ni novemu domu prinašal samo sile svojih rok, nego tudi svojo doto, ki se mu je izplačala, seveda in natura, iz skupnega imetka njegove družine.

V dokaz, da je nekdanj v resnici bila taka organizacija, navesti hočemo nekaj zgodovinskih dokazov in nekaj ostankov prvotne organizacije, ki veljajo še dandanes.

Pri malajskih narodih kakor tudi pri črncih zapadne Afrike velja še dandanes neomejeno pravilo, da se ravna rod in plemo edino le po materi, da torej pripada dete, moško in žensko, vedno le družini materini. Dosledno se ravna tudi imovinske razmere po materinskem pravu. V nekaterih pokrajinah holandske iztočne Indije tudi res obstajajo družine malajske samo iz matere in njenih otrok, oče

pa, ki tudi ne biva redovito v družini, se njej nikdar ne prišteva. V drugih malajskih pokrajinah velja (poleg novejših zakonskih oblik) tudi ona najstarejša, ki smo jo baš opisali. Žena ali njena mati dobi vsled ženitve vse pravice nad možem in ne seli se žena v hišo moževo, nego mož se preseli v hišo svoje žene in je pod vodstvom svoje žene ali tašče. Seveda se vprezajo samo siromaki v tak jarem zakonski; bogatejši ljudje se ženijo po novejših oblikah in si rajši prihranijo toliko denarja, da si kupijo ženo.

Livingstone je našel v Balondi (v Afriki) naseljene poljedelce, ki žive pod materinskim pravom. Dočim je pri nomadih žena sužnja moževa, se pri poljedelcih balondskih seli mož v hišo svoje izvoljenke ter obljublja tašči, da bode skrbel za drva in nikomur drugemu služil kot onemu, kateremu bode dovolila ona. V takih hišah ima žena kot čuvarica ognjišča pravico, kazniti nepokornega moža s tem, da mu ne da jesti.

Med severnimi Indijanci ameriškimi so se bavila samo nekatera plemena s sejanjem turščice ter so postala tako poljedelci. Ali samo žena obdeluje tamkaj polje, zbira in hrani rastlinsko hrano in zato velja edino njen vpliv. O tem nam svedoči tudi ona dogodba, ko so Čiroki, Iroki in Delawari sklenili zvezo za obrambo proti belokozcem ter predali Delawarcem, najinteligentnejšim, turščico in motiko ter jih postavili za svojo „ženo“, t. j. oni naj skrbijo za živež, sami pa se hočejo boriti s sovražnikom.

Da so pa bile enake uredbe tudi pri evropskih narodih in ne samo pri neevropskih, za to imamo jasne dokaze v nekaterih navadah Baskov, ki so ostanki Kantabrov, praprebivalcev evropskih, in stanujejo še dandanes ob zapadu Pirenej v Španiji in v Francoski. O Kantabrijah pripoveduje grški geograf Strabon (66 pr. K. + 24 po Kr.), da so bili možje hrabri branitelji domovine, a žene so obdelavale polje; od mater je prehajalo poljedelstvo na hčere, sinovi pa so živeli pri njih kot člani družine. Kadar so se sinovi oženili, so zapustili hišo in dobili doto kot odškodnino za svoje pravice. Tudi starodavni običaji Baskov, njih potomcev, ki so zabeleženi in ohranjeni, kažejo mnogo sledov materinskega prava. Sicer je tudi pri Baskih navadno, da dedujejo sinovi po roditeljih; ako pa so roditelji zapustili samo hčer, tedaj stopi ona na čelo družine in njej se pokoravajo vsi člani ženski in moški te rodovine, in mož, katerega si ona izbere, dobi njeno ime, ne pa ona njegovega. Sinovi, ki nimajo pravice do neposredne dediščine, ostanejo vse svoje življenje za služitelje v hiši.

Kakor na zapadu Kantabri, tako so bili na iztoku Ličani (stanovniki Likije v Mali Aziji) organizovani še v dobi grški na podlagi materinskega prava. Hēraklides Ponticus (340 pr. Kr.), ki je pisal o „državnih ustrojstvih“, pripoveduje, da vladajo žene Ličanom. Drug pisatelj pa, ki je sestavil knjigo o čudnih običajih, pripoveduje, da prihaja dediščina od matere na hčer, ne kakor je bil sicer običaj po vsem svetu, na sina. O istem narodu pripoveduje Herodot (v 5. stol. pr. Kr.), da se Lidijci nazivajo po materah, ne po očetih. Ako vpraša kdo Lidijca, kakega rodu je, tedaj našteva svoje prednike ženskega spola ter matere svoje matere. In ako se omoži svobodna žena s sužnjem, so vsi njeni otroci plemeniti, ako pa se oženi državljani s kako tujko ali sužnjo, so vsi njegovi otroci nezakonski. Tudi Tacit (v 1. stol. po Kr.) pripoveduje, da za germanskimi narodi stanuje narod, pri katerem vladajo ženske. Rimljanec je mislil, da je bila ta ženska vlada znak degeneracije, pa je bila menda le sled starinske organizacije.

Višja kultura je povsodi utemeljena na drugi družbinski organizaciji, v kateri je oče poglavar družine. Vendar se nahajajo tudi pri narodih, ki so sprejeli novejšo družinsko organizacijo, še vedno sledovi stare organizacije. Pred sto leti se je pri Guaikurih v Braziliji selil ženin v hišo tasta in tašče, ne pa njih hči v hišo ženinovo. O Čirokih v severni Ameriki se pripoveduje, da mora ženin vedno s hčerjo vzeti tudi njeno mater v zakon, to se pravi: hči in mati se ne ločita vsled hčerinega zakona. Pri Baelih v srednji Afriki tudi ne gre žena v hišo moževo, nego gradita si kočo v bližini materine hiše, dokler žena ne porodi deteta; potem šele se zakonca preselita v svojo hišo. Tudi pri Laponcih v severni Evropi je moral ostati zet vsaj eno leto v hiši tasta in tašče in šele potem sta se zakonca odselila.

Še dalje se je ohranilo materinsko pravo v poslih, ki se tičejo sorodstva, nasledstva in dedinstva. Kakor pri Malajcih, tako prihaja tudi pri Avstralcih sorodnost in dostojanstvo samo od matere, za očeta ne vprašajo. Isto je veljalo tudi na nekaterih otokih mikronezijskih v Velikem oceanu in pri nekaterih Indijancih severne Amerike. Pri Wamoinih v iztočni Afriki ne podeduje sin svojega očeta, nego sin očetove sestre, ako sta imela oče in sestra njegova skupno mater. Ta takomenovana „nečakovska pravica“ je zelo razširjena od iztoka do zapada Afrike. Kraljevski rod v Loangu se ne sme ženiti s pripadniki istega plemena, vendar velja pri njih nečakovsko pravo. Kneževiči torej nikdar ne rode otrok, ki bi mogli nasledovati časti in imetek te vladarske rodovine; pač pa uživajo te pravice otroci

knjeginjic, čeprav so omožene, kar se včasih prigodi, s sužnji. — Iz materinskega prava je tudi nastala gospodarska pravica stricev, ki se nahaja tam, kjer vlada sicer materinsko pravo, a kjer so razmere take, da je treba krepke moške zaščite. Potem si nista po krvi najbližja sorodnika oče in sin, nego ujec, materin brat, ki je iste krvi kakor mati. Tako je zamenilo v Angoli (portugiški naselbini v spodnji Guineji v Afriki) varstvo ujčeveo materino varstvo. Oče nima nič pravice do sina, sin pa ne do očetovega imetka. Oče more za života svojemu sinu pokloniti, kar hoče. Vse drugo pa podeduje njegova sestra, ako sta imela skupno mater. Sledovi tega prava se nahajajo tudi v Aziji in v Egiptu. Nekake namestniške službe, ki je bila poleg faraonske najvažnejša, niso podedovali sinovi od očetov, nego to dostojanstvo je prehajalo na sina dostojanstvenikove sestre, torej na nečaka in tako je prehajala v Etiopiji kraljevska čast ne na lastne sinove kralja, nego na sinove njegove sestre, t. j. na nečake.

Pa tudi pri narodih višje kulture se je ohranila marsikaka poteza iz stare dobe. Pri Židovih je uživala kraljica-mati nenavaden ugled, in njeno ime se je točno beležilo poleg kraljevega imena v zgodovinskih listinah. Egipčani so vestno beležili poleg svojega imena ime materino. Tacit pripoveduje, da so stari Germani smatrali krvno zvezo med ujci in nečaki za bolj tesno in bolj sveto, negoli je ona med očeti in sinovi; zato so si Rimljani izbirali talce, katere so jim morali dajati Germani, po germanskem nazoru, namreč nečake, ne pa sinov poglavarjev.

Celo v mohamedanskih deželah, kakor v Bornu, Baghirmi, Wadai v centralni Afriki ima kraljica-mati nenavaden ugled; ako umrje taka oseba — tolike politične važnosti, tedaj se izbere namesto kraljice-matere, ki se zove „magira“, neki skopljenec. Istotako važen je tudi položaj kraljice-matere v azijskih državah mongolske pasmine, n. pr. v Kitaju. Saj se je vedno čitalo ob času poslednje kitajsko-evropske vojne o določujoči vplivnosti cesarice-matere. Končno še lahko omenjamo, da obnašajo tudi še dandanes v različnih evropskih državah ženske najvišjo vladarsko čast ter rokujejo z žezlom, dočim se sicer nobeno važno mesto ne poverjava ženskam.

Manj važno je, da so se ohranili sledovi materinskega prava celo pri imovini zemljiški in da je še dandanes pri mnogih narodih razširjena misel, da se otroci povajajo v prirojenih svojstvih ne po očetu, nego po ujcu, torej edino po materinski krvi. Tako pri arabskih plemenih in tudi pri Židovih.

(Dalje prih.)

Prijateljstvo in ljubezen.

Spisal Jos. Frančič.

IV.

i Zora ni Vida ni mogla spati tisto noč. Do neke meje se je godilo obema enako. Obe sta čutili, da je prišel naposled vendar pravi, obe se zavedali, da se je z njima nekaj zvršilo, kar postane lahko usodno, odločilno za vse njijno nadaljnje življenje . . .

Obe sta se tudi vprašali, zakaj naj bi bil baš ta tisti? . . . V čem se je tako zelo odlikoval od drugih moških, ki so ju dozdej srečavali? . . . V čem je bila tista čudovita moč, ki jo je imel do njijnih src? . . . Ali je bil tako izredno lep? . . . No, čeden je res bil, toda — ako sta prav premislili — koliko lepih, celo lepših mož sta že videli tukaj in drugje! . . . Saj niso bili samo ti na svetu, ki so se jima tako vsiljevali in ki so jima bili baš radi tega tako zoprni! Saj so prihajali vedno tujci v mesto in tudi oni sta bili že nekoliko po svetu, pa še nikdar, nikdar nista občutili tega kakor danes! . . .

In kako nepričakovano, kako nenadoma se je bilo vse to završilo! . . . Kako sta se dozdej vedno muzali in porogljivo nasmihaivali, če jima je kdo pravil, da se prava, pristna ljubezen često hipoma polasti človeškega srca, da si ga podjarmi in osvoji z elementarno silo, pa da vzplamti tako srce kdaj morda tudi še njima . . . Ah njima! . . . Smešno! . . . In vendar! . . . Nikdar, nikdar bi ne bili verjeli, da je možno kaj takega! . . . —

Obe sta sanjali tisto noč bedé najlepše sanje, ki jih more sanjati deklško srce, obe sta se naslajali ob opojnem, slasti polnem vonju prve ljubezni! . . . Da, prvič v svojem življenju sta ljubili istinito, globoko! En hip je zadostoval, da sta se jima razplamteli duši, da sta jima v živem ognju razžareli srci! . . . Obe sta si bili v svesti velikega pomena tega in vedeli sta obe, da dogodka današnjega dne ne pozabita tako izlepa! . . .

Toda baš v ljubezni se je pokazala velika razlika njijnih temperamentov!

Zorina ljubezen je bila nežen cvet, ki ga izvabi iz tal gorek poljub mehke pomladanske sape. Ponižno in pohlevno klije in dehti, veseleč se samega sebe, razveseljujoč vse okrog sebe . . . Nežen

je, a dovolj močen, da kljubuje najhujšemu viharju. Stoleten hrast telebi zdrobljen na tla, ako pridrevi orkan nad njega, a mladi cvet raste in se razvija, naj ga obseva že dobrodejno solnce, ali naj razsaja poguben vihar okrog njega . . .

Ljubezen Vidina pa je bila iskra, ki pade na gorljivo gradivo ter vzplapola takoj v velikanski plamen. Vihar ga ne uduši, pač pa ga razvname in razpiše v usoden požar . . .

Če bi bil rekel Zori oni, ki ga je ljubila: „Skoči v vodo in dokazi, da me ljubiš!“ nasmehnila bi se mu bila, pogledala ga vdano in mu odgovorila: „Ako zahtevaš, ljubeč, žrtvujem se zate!“ Vida pa bi bila nemara odvrnila na take besede: „Da, skočim — a ti moraš z menoj! Skupaj s tabo sem tudi umreti pripravljena! A da bi šla jaz v smrt, poleg tebe pa bi živela druga — nikdar! . . .“

Naslednjega dne sta bili Zora in Vida navzlic temu, da sta se ločili prejšnji večer v nesoglasju, ob določeni uri vendar spet skupaj na šetališču. Ni ena ni druga ni prikrivala svojega veselja o tem, da mali nesporazum ni imel resnejših posledic, in obsipali sta druga drugo s prijaznostjo. Saj bi bilo zares čudno, če bi se bili resno razdvojili zaradi človeka, ki je bil sicer z nenavadno močjo posegel v njijno žitje, o katerem pa niti vedeli nista, kdo da je!

Prečuta noč pa se jima je poznala obema na obrazu. Pod očmi so se jima vlekli višnjevorumenkaste lise, katerih dozdej nikdar ni bilo opaziti pri njiju. Prvič v svojem življenju sta okusili malo skrbi in nemira, in takoj jima je vtisnilo to značilni pečat v lica! . . .

Potihem sta se opazovali in vedeli sta druga o drugi, kako se jima je godilo preteklo noč, toda nobena ni črhnila besedice o tem.

Bili sta sploh v čudnem položaju danes. Kazali sta se kolikor mogoče prijazni ena drugi, a odkritosrčni si navzlic temu nista bili! Nekaj se je bilo vrinilo med njiju, kar se ni dalo odstraniti več. Čutili sta, kako sta druga drugi na poti, in bali sta se neprenehoma, da se zopet kaj ne dogodi, kar bi ju ločilo iznova. Prejšnje pristrčno prijateljstvo je bilo izginilo, le njegova zunanja vez je bila še tu in ta jima je bila skoro neprijetna, morda radi tega, ker sta slutili, da taka vez ne more trajati dolgo in da se goli videz prej ali slej razprši v nič. Ob spominu na prejšnji srečni čas, ki sta ga preživeli skupaj, jima je bilo skoro žal, da je bilo prišlo tako. Trepotali sta pri misli, da srečata zdajpazdaj spet lahko onega — dasi sta ga obe burno želeli videti! Bilo je polno razglasja v njihovih prsih, polno nedoslednosti v njihovih mislih in željah . . . Dobro vedoč, da bi se jima bilo težko zatajevati, ako bi jima prišel nasproti, sta

se vselej prav oddahnili, kadar sta bili prišli na konec drevoreda, ne da bi ga bili uzrli . . .

Toda videti sta ga hoteli vendarle, obema je koprnelo in klicalo srce po njem! . . . In čim dalje ga ni bilo, čim bolj jima je ginilo upanje, da pride, tem tesneje jima je prihajalo, tem huje in neprijetneje jima je bilo pri srcu . . .

Mračilo se je že in že je bilo opaziti na obzorju večernico kot majhen, svetel gumb — zadnji čas, da nastopita pot proti domu! . . . Z napetimi očmi sta strmeli v daljavo, kakor bi hoteli prodreti temino, ki jima ga morda zakriva, in kakor bi moral priti še v zadnjem trenutku ter jima utešiti njijno koprnjenje . . . Toda ni ga bilo.

Bilo pa ga ni tudi prihodnje dni! En dan za drugim jima je donašal najbridkejša iznenadenja in dan na dan sta se vračali čemerni, nezadovoljni, obupujoči z izprehoda domov. Aj, kako jima je krvavelo tisto njijno, poprej tako hladno, tako ravnodušno srcece, kako se jima je krčilo v doslej nepoznani, tako skeleči, a obenem tudi tako sladki boleti! Kako žalostni sta se spravljali vsak večer spat, kako sta, prebudivši se iz nemirnega spanja, želeli vsako jutro, da bi se začel spet nagibati dan! Vsaka žilica v telesu jima je utripala zanj, vsaka kaplja krvi, ki se je pretakala po njijnem životu, si ga je želela — a ni ga bilo, ni ga bilo! . . . —

Toda po preteku dveh tednov sta bili spet mirnejši. Začeli sta misliti trezneje, razmotrivati hladnokrvneje vso zadevo. Sčasoma se jima je začelo zdeti, kakor bi bili samo sanjali o tem, kar se je bilo v resnici pripetilo. Včasih ima človek sanje, po katerih ga več dni boli srce. Tako nekako je bilo njima . . . Srce jima je še vedno podrhtevalo, še vedno jima je trepetalo in se treslo v čuvstvu, ki ga je bil zbudil v njem pogled neznanega tujca; a to vibriranje je bilo podobno zvenenju brona, ki se glasi še, ko je bilo že davno udarilo zadnjič zvonilo ob stran zvona, in ki postaja rahleje in rahleje . . . Da jima ostane spomin na lepi trenotek neizbrisen v glavi in v srcu, sta bili prepričani obe, a navzlic temu sta polagoma uvidevali, da prebolita brez resnejših posledic krizo, ki jo je bil povzročil oni dogodek v njijnih prsih . . . V nekem oziru pa sta bili kakor prerojeni, odkar jima je bilo tako mogočno vzkipelo srce. Svet se jima ni zdel zdaj nič več tako prazen in pust. In moški jima tudi niso več tako mrzeli! Na tem in onem, ki jima je bil prej morda zoprni, sta zapazili kaj, kar jima je bilo všeč. Z onim seveda se nobeden ni mogel primerjati, a sprijaznili bi se bili zdaj menda z marsikaterim, ki ga prej nista mogli trpeti! . . .

Morda je bilo baš to vzrok, da sta se začeli čuditi sami sebi, kako sta mogli tako hipoma vzplamteti za neznanega človeka, ter spoznavati, da ni bila kriva zgolj ljubezen, ampak da so bili tudi še drugi vzroki, ki so učinkovali na njiju tako, da bi se bili skoro razdvojili. Prepričali sta se, da je bilo ono tekmovanje, v katerem sta izkušali prekositi druga drugo, vsaj deloma tudi posledica sebičnosti in zavisti. In to spoznanje jima je bilo neprijetno. Sramovali sta se, sramovali v dno srca svojih nelepих lastnosti in iznova sta obljubovali po tihem, da svojega prijateljstva ne žrtvujeta nikomur, prav nikomur več! . . .

Tudi njemu ne? . . .

Kakor bi bila železna pest stisnila njijno srce, tako ju je zbolelo pri tej misli! . . .

Pa saj ga ne bo, saj ga ne bo! . . . Ne bo? . . . Ah — ali naj ga res ne vidita več, nikdar več? . . . —

Toda naj pride ali ne pride — njijno prijateljstvo ostane nerazrušno! . . . Če pride, odloči se pač za eno izmed njiju, druga pa se radovoljno umakne, in stvar je rešena! Odloči se za eno izmed njiju — ali pa za nobeno — haha! . . . Tudi to jima je prišlo na misel in še bolj sta obžalovali, da sta hoteli storiti tako lahko-miselno konec svojemu prijateljstvu . . . Ne, taki ne smeta biti več, in naj se zgodi karkoli! . . . Še nikoli nista bili Zora in Vida tako prijazni in uslužni druga proti drugi kakor zdaj, še nikdar se nista ogovarjali tako ljubeznivo in se nazivali s tako ljubkimi, nežnimi priimki . . . Bilo je res videti, kakor bi bilo vsako nesoglasje poslej med njima nemogoče, kakor bi je res ne bilo moči, ki bi mogla pretrgati srčno vez, ki je vezala druga na drugo, in kakor bi se morali izjaloviti spričo istinitosti in pristnosti njijnega prijateljstva vsi poskusi, razdvojiti ju, in naj bi se trudil že kdorkoli, da bi zasejal razpor med njiju! . . .

A v trenutku, ko sta se čutili najbolj močni, ko sta bili prepričani najbolj, da ju ne razdruži nihče več, je posegla zopet usoda vmes! Ko sta se ga nadejali najmanj, jima je prišel zopet nasproti! . . .

Držali sta se za roke, ko sta ga srečali, in čutili sta druga pri drugi, kako sta se zdrznili ob njegovem pogledu . . . Kakor bi ju bil prešinil električni tok, tako sta se zgenili, ko je vprl v njiju svoje lepe, strmeče oči, ki so ju menda vprašati hotele: „I, kaj pa vedve zopet tukaj? . . .“

In takoj sta vedeli zopet, da je mnogo lažje delati obljube nego izpolnjevati jih . . . uvideli tudi, da ni nevarnost za njijno

prijateljstvo zdaj nič manjša, nego je bila tistikrat, ko sta bili vzplamteli zanj; da, morda še večja! — Toda vsled prejšnjega pre-mišljevanja sta se bili ojačili toliko, da sta se varovali obe prena-gljenja, da sta se izkušali obe po možnosti izogniti vsemu, kar bi brez potrebe in brez pravega smotra rušilo njino razmerje. — Do-spelo je bilo to njino razmerje v nov, kočljiv štadij, ko je zavladata v njenih srcih bolj ali manj nameravana, preudarjena neodkrito-srčnost, ki bi se, v kolikor je to pospeševala individualnost ene ali druge, po okolišnih izpremenila lahko tudi v zlobno, izdajalsko hinavstvo! . . .

„Oh, že zopet ta!“ je začela Vida, ko se je bila nekoliko opomogla. Govorila je, kolikor se je le dalo, mirno.

„Kako misliš to?“ odvrne Zora. „Jaz ga vidim zdaj od tistikrat šele drugič. Ga li srečuješ ti pogosteje?“ . . .

„Ne boj se, Zorica, ne boj — tudi jaz ga vidim šele drugič!“

„Kako si poredna!“ odvrne Zora, ne vede, kaj bi rekla drugega.

„Hm, ali si videla, kako te je pogledal . . .?“ pripomni Vida.

„Mene? . . . Morda tebe!“

„Ej, ej, Zorica, kar molči! . . . A zvedeti moram, kdo je, zvedeti moram že zaradi tebe! . . . Najbrž je kak uradnik!“ . . .

„Ali, Vida . . . zaradi mene — kaj govoriš to? . . .“

„Lahko noč, lahko noč, Zorica! . . . Jutri zveš kaj natančnejšega!“

Vida se je izvila urno prijateljici iz rok. Čutila je, da se ne bi mogla potajevati več dolgo, in odhitela je proti domu. Ko je bila obrnila Zori hrbet, se je njen smehljajoči obraz takoj zmračil in zgrnil v neprijetne, skoro odurne gube . . .

Prišedši domov, je sedla Zora h klavirju. Njeni trepetajoči, drhteči prstki so začeli begati po tipkah, rahlo, komaj dotikajoč se jih . . . Glasovi, ki jih je izvabljal instrumentu, so bili nenavadni, čudovito nežni . . . Nikjer se ni učila tega, kar je igrala, in vendar, kako lepa, kako krasna godba! . . . Ti glasovi so bili odmev utripov njenega prijetno razburjenega, koprnečega srca . . .

Dolgo je sedela tako ter igrala in vdajala se razkošnim mislim, naposled pa sta ji ročici odreveneli . . . Nagnila je glavico in dve bistri solzi sta se utrnili iz njenih lepih, milobnih oči. Zakaj — tega sama ni vedela! Mogoče, da je bila tako srečna, ker ga je zopet videla, morda tudi, da je bila žalostna, ker ni vedela, kaj ji prinese bližnja prihodnost; ali pa so jo vznemirjale neprijetne slutnje . . .

Vida pa je sedela v tistem času v svoji sobi pri oknu ter gledala srepo v bolj in bolj gosteči se večerni mrak . . .

Po nebu so se podili temni oblaki, po njeni glavi nič manj temne, nevesele misli . . .

V.

„Pa reci, pa reci, Zorica, da nimam dobrega nosu!“

S temi besedami je pozdravila prihodnji večer Vida Zoro, ko je bila prišla ponjo, da bi šli na običajni izprehod.

„O, ne dvomim, da ga imaš!“ je odvrnila Zora, prijela prijateljico za tist njen mali, fini nosek ter jo stresla rahlo zanj. „Toda povedi, kaj si izvolala, kaj?“

Da se dela nalašč nevedno, je izdajala rdečica, ki ji je bila zalila lica . . .

„Vse vem, Zorica, vse!“ nadaljuje Vida. „Torej prvič: uradnik deželne vlade! — Uradnik, kakor sem ti že zadnjič dejala! . . . Kaj, jaz se razumem na fizijomije? . . .“

„Vsa čast! . . . A pripoveduj dalje!“

„Drugič: ime mu je Milan — veš, zdaj je že pri vsaki hiši najmanj po en Milan — moda taka, veš — in piše se Zor . . . Milan Zor . . . Čakaj: Zora, Zor — brrr! To se ne glasi nič kaj lepo — to je vendar malo premonotono! . . .“

„Ali si mi tiho! . . .“

Zori sta se bili ustnici nabrali v majhno šobico, kakor bi bila jezna. V istini ji je ugajalo tako govorjenje. Vida pa je čutila to, in ostro motreč jo, je pristavila:

„Pardon, pardon, Zorica! . . . Toda poslušaj še dalje! . . . Povedala sem ti njegov poklic, povedala njegovo ime, a končno vzemi v dobrohotno vednost še to, da je pesnik, oziroma da je bil svoje dni pesnik, zakaj zdaj ne tiskajo baje nič več njegovih umotvorov. Njegova vizitka se torej glasi nemara takole: ‚Milan Zor, c. kr. vladni koncipist, bivši pesnik,‘ ali pa, kar bi bilo vsekakor še bolje: ‚pesnik v pokoju i. t. d.‘!“

„Pesnik! . . . Kako interesantno!“ vzklikne Zora, izpozabivši se nekoliko.

„Interesantno? . . . Ali misliš? . . . No, povedati ti moram, da se k modernim pesnikom ne prišteva ta Milan Zor — tako vsaj mi je brat pravil . . .“

„Kaj tisto — moderno ali ne moderno! Lepe morajo biti pesmi, to je glavna reč . . .“

„Aj, aj, Zorica, taka starokopitnica si torej? Toda, čaj, da pogledam, je li tudi tvoja toaleta tako nemoderna, kakor so ti nazori o

poeziji? ... Zakaj pred petdesetimi leti je bila noša tudi lepa! ... Toda, kaj še! Vse, prav vse po najnovejšem kroju! Hm, in tudi klobuček nov, čisto nov . . .“

„In tvoj nemara ne? . . .“

„Da, tudi moj! Res čudno naključje, da sva si obe tako hkratu omislili nova klobuka, ne da bi bili govorili kaj o tem . . . Pa da se vrneva k stvari! . . . Da, vidiš, Zora, kaj te morda še čaka? Opevana bodeš morda, opevana v sonetih, gazelah, druga Julija, druga Lavra . . . Ah, ah, kaka sreča!“

„Kaj takega bi tebi nemara ugajalo!“

„Meni? . . . Eh, ne, Zora! Če bi mene kdaj ljubil kdo, bi ubogo malo popraševala, je li kdo pesnik ali ne. Vroč poljub bi mi bil ljubši nego najlepši sonet — seveda pa samo od njega, ki bi mi bil všeč!“

Zora pogleda začudeno svojo prijateljico. Vedela ni, je li tudi to sama šala, ali pa je s temi besedami izdala nekaj, česar dozdaj na njej še ni bila opazila . . .

Vida je sama čutila, da njene besede niso bile umestne. Začela je zato z malo bolj resnim glasom:

„Eh, da, Zorica! Ali se še spominjaš, kakšnih ženinov sva zahtevali, ko sva bili stari trinajst, štirinajst let? . . . Pred vsem bi moral biti častnik, potem plemenit, potem bogat in kdove kaj še vse! . . .“

„Nespametni sva bili . . .“

„Hm, pa od kdaj si ti tako skromna?“

To vprašanje je spravilo Zoro v zadrego. Povesila je oči in odgovorila:

„Čemu besedičiva o teh stvareh? Kak pomen ima to? Pojdiva raje na izprehod!“

In šli sta. V srcu pa ju je tiščala tista neprijetna zavest, s katero sta se bili ločili že zadnjič, zavest, da sta si neodkritosrčni, da je njihovo prijateljstvo razmajano, da je njihova prijaznost hinavska. Kajti obe sta bili storili trden sklep, da se bosta borili z vsemi močmi, z vsemi silami zanj, ki sta ga ljubili, ki sta koprnili po njem . . .

Ko pa sta prišli v drevored, je bil Milan Zor prvi, ki jima je prišel nasproti. In takoj sta začeli izvrševati oni svoj sklep, takoj sta napeli vse sile in moči. Uporabljali sta z občudovanja vredno virtuoznostjo vsa ona raznotera sredstva, s katerimi je narava tako bogato, tako potratno obdarila žensko v dosego njenih posebnih namenov. Njihna usta so molčala, a vsak okret, vsak gibljaj njenega

života je bil dobro premišljen in preudarjen, vsaka potezica v njenih obrazih je govorila glasno in jasno — in kaj šele njijne oči! Ah, koliko se je dalo povedati po tistih ljubkih poslancih, po tistih nežnih posredovalcih med človeškimi srci! . . . Koliko se je dalo izraziti s tistimi čudovitimi žarki, ki se utrinjajo tako globoko doli v duši pa odsevajo iz očesa! . . .

Pričelo se je zdaj med njima in onim, ki je bil predmet njijne ljubezni, občevanje posebne vrste, neko novo življenje, katerega zunanja stran je bila sicer skromna, neznatna, a katerega notranja vsebina je bila neizmerno raznovrstna in bogata, življenje polno najsubtilnejših čustvenih pojavov, življenje, kateremu nista bili tuji grenkost in bridkost, a ki je bilo obenem tudi polno osrečujočih momentov, polno čarovitega leska in mistiškega čara! . . .

Ljudje, ki so drevili mimo, niti najmanj niso slutili, da je kaka zveza med temi bitji, da se vrši nekaj med njimi. In vendar, kaj vse se je dogajalo, kako so govorili njih pogledi, kako jim je prekipovalo srce različnih, zdaj veselih, zdaj otožnih čutov, kako so ranili drug drugega, kako se osrečevali zopet! . . .

In to se je vršilo odslej dan na dan tako . . .

V medsebojnem tekmovanju pa, v katerem je triumfovala zdaj Vida, zdaj Zora, se je zmaga vendarle bolj in bolj nagibala k Zori. Nasproti kakemu drugemu bi bila imela Vidina taktika morda večje uspehe od Zorine, pri marsikom bi bili Vidini žaroviti, strastni pogledi izdali več nego tista sladka miloba, ki je odsevala iz Zorinega očesa. A tu se je kazalo bolj in bolj, da Vida ni na pravi poti. Strast, ki je prešinjala njeno srce, in želja, da bi prehitela, nadkrilila svojo prijateljico, sta bili krivi, da ni preudarila dovolj trezno vsega položaja, da se ni dovolj poglobila v značaj in srčne potrebe onega, ki ga je hotela prikleniti nase . . .

Vse bolj mirno in jasno je gledala Zora. Ona je izprevidela kmalu, da je Milan mož izredno nežnih čustev in idealnega naziranja, mož, ki se ne ogreje nikoli za to, kar se mu vsiljuje, mož, ki ga mika samo to, kar si šele priboriti mora . . .

Iz tega vzroka in pa ker je tako prišlo njeni naravi in njenemu temperamentu, je bilo njeno postopanje povsem drugačno nego Vidino. Dočim je vse Vidino vedenje in početje glasno oznanjevalo: „Na, vzemi me, tvoja sem!“ se je Zora zatajevala in gledala skrbno na to, da ni nikoli grešila zoper pravila dostojnosti, da ni storila nikdar ničesar, kar bi se ne bilo dalo spraviti v skladje z ono last-

nostjo, ki najbolj diči mlado dekle — s sramežljivostjo. Da, včasih je bila naravnost hladna proti njemu, ki ga je oboževala! . . .

Pač je bilo čisto videti, da na ta način ne dospe do svojega smotra, ker se je kazal včasih nemara baš radi tega tudi on proti njej hladnega in je tudi on njo preziral. Toda Zora to ni begalo... To njegovo početje je bilo njej samo dokaz, da se zanimlje zanjo in da uporablja ista sredstva kakor ona samo zategadelj, da bi si jo tem gotoveje osvojil. In mirno je prenašala, ko se je Vida veselila, in ni prav nič prikrivala tega svojega veselja.

Kadar pa so se zasukale stvari tako, da se je vračala Vida čemerna in obupana domov, je Zora vestno pazila na to, da ne bi izzivala svoje prijateljice in da ne bi izgovorila kake besedice, ki bi jo bolela. Nikakor ni hotela, da bi bila ona povod zunanjemu sporu. Da pravega prijateljstva med njima več ni, je vedela ona baš tako dobro kakor Vida in bila je prepričana, da pojdeti njijna pota prej ali slej na dvoje. Toda trudila se je, da bi pri tem ne zadela nje kaka krivda. To je storila tem laglje, ker je bila prepričana, da zmaga končno ona, da je njena prihodnost!

A tudi Vida, dasi manj rahločutna, ni želela, da bi se sprli in ločili. Vsaj za zdaj si ni želela kaj takega! . . .

VI.

V površniku najmodernejših fasade, z novim cilindrom na glavi in finimi rokavicami na rokah je stopal Milan Zor počasi, skoro resnobno po eni najbolj živahnih cest glavnega mesta.

Ravno ko je hotel poseči v telovnikov žep, da bi se prepričal, koliko je ura, udari v zvoniku bližnjega zvonika poldvanajstih.

„Dovolj časa imam še!“ reče sam pri sebi. „V petih minutah sem tam, ni mi treba torej hiteti.“

In začel je hoditi še počasneje, nego je hodil dozdaj. Bilo je videti, kakor bi mu pot, ki jo je imel opraviti, ne bila nič kaj prijetna.

Prejšnji večer, ko se je vračal z izprehoda, je bil srečal damo, ki se mu je nasmehnila in ga kar naprej pozdravila, ko je bila opazila, da je ne pozna. Prijel je naglo za klobuk in se priklonil, ne da bi bil vedel komu. Potem pa se je ozrl za njo in začel premišljevali:

„Kdo je ta ženska? . . . Hm, tako znana se mi zdi! . . . Ah, ah! . . . Da, soproga dr. Brona je! Glejte, glejte! Čimdalje lepša, čimdalje mlajša je! . . . Jako prijazno, da me je pozdravila. Tja moram tudi še! Pa precej jutri treba iti, da ne bo kake zamere!“

No in zdaj je bil na potu, da izpolni svoj sinočnji sklep.

Bil ni prijatelj obiskov in bila mu je težka ta pot. Zato je stopal tako malomarno — prav kakor bi si hotel še premisliti, naj li gre ali ne . . .

Dr. Bron je bil odvetnik v mestecu, kjer je Milan služboval zadnjih pet let, in bil je dobro znan ž njim, dasi nista kdove koliko občevala. Prvo leto njegovega službovanja na deželi je živela dr. Bronova žena še pri možu in ji je bil Milan tistikrat tudi predstavljen, potem pa se je zaradi otrok — dveh hčerk — preselila v glavno mesto. Od tistihdob jo je Milan le malokdaj videl, kajti obiskavala je le poredkoma svojega moža in niti ob počitnicah ni hodila domov, pač pa je bilo Milanu znano, da prebije dr. Bron vsako nedeljo in vsak praznik pri svolji obitelji v stolnem mestu.

Milan ni potreboval samo pet minut, kakor je računil, temveč celo četrť ure, da je prišel do hiše, v kateri je vedel, da prebiva dr. Bronova obitelj. Ko je stopal po vijugastih, kamenitih stopnicah navzgor, je večkrat obstal in se oddahnil. Da, potihem si je želel celo, da bi se mogel s samo vizitko iznebiti te neprijetne dolžnosti. A ko je bil pozvonil in povprašal, je li gospa doma, je čul, da je.

Dekle, ki mu je bil izročil posetnico, da ga naznani, se je mudilo precej dolgo v sobi, vrnivši se pa mu je sporočilo s prijaznim, smehljajočim obrazom:

„Gospo jako veseli gospodov obisk, a prosijo prav vljudno, da bi se hoteli potruditi popoldne med četrto in šesto uro. Ako vam hodi ta čas neprilčno, pridete lahko tudi že ob treh — so rekli gospa.“

Milan je bil prvi trenotek že vesel, da je tako opravil, a ko je pomislil, da mora storiti popoldne še enkrat tisto pot, je postal skoro nejevoljen.

Toda ni kazalo drugega, nego ukloniti se samovolji lepe in razvajene gospe, ki ga po njegovi misli bogve vsled kake hudo-mušnosti ni hotela pustiti zdaj predse . . .

„Najbrž še njena toaleta ni do pičice dovršena!“ je dejal sam pri sebi, ko je stopal zopet po stopnicah navzdol. „V božjem imenu, pa pojdem še enkrat! Če bi ne šel — kaka razžalitev zdaj, ko me je tako rekoč naročila!“

In res je šel popoldne spet, še predno je bilo odbilo štiri.

Ko se je bil približal hiši, je opazil dr. Bronovi hčerki, ki sta odhajali baš z doma. Mlajša, Melita, je bila deklica enajstih let, njena starejša sestra, Fausta, pa je štela tri do štiri leta več od nje.

„Oh, kaki krasotici bosta še to!“ se je začudil Milan sam pri sebi, diskretno motreč brhki, že zdaj nekoliko koketni deklici. „Čisto materini sta, samo rasti nemara ne bodeta tako visoke!“

Potem pa mu šine v glavo:

„Naposled bode ona sama doma!“

Bila mu je neprijetna ta misel, dasi ni vedel zakaj. A potolažil se je, rekoč sam pri sebi:

„Eh, tistih običajnih deset minut že prebijem kako!“

Dr. Bronova soproga je bila impozantna ženska, visoka, krepka, res junonska postava. Smehljala se je vedno, nemara, da je mogla kazati svoje velike, redke zobe, ki so se kar blesteli. Imela je velike, čudovite oči, kakršne je videl Milan pri ženskah doslej samo v Trstu. V istini je bila dr. Bronova soproga Tržačanka. Milan se je spominjal, da je bil v tistih časih, ko je živel še pri svojem možu, vselej zmeden, če jo je srečal in je vprla tiste svoje krasne oči vanj. In to je redno storila. Njenemu vplivu se ni mogel odtegniti niti tedaj, ko je najbolj ljubil samoto, ko se je najbolj izogibal žensk. Skoro vselej se je ozrl pri takih prilikah za njo, kadar je bila mimo njega, in vselej je s slastjo opazoval mehke obrise, v katerih je valovilo njeno polno, a vendar tako elegantno in gibko telo . . .

Vsega tega se je spomnil zdaj in morda je bilo baš to nekoliko vzrok, da mu je bilo tako čudno pri srcu . . .

Ko mu je hišna odprla sobna vrata, je dr. Bronova soproga napol sedela, napol ležala na nizkem divanu. Sklonila se je urno pokoncu in zaklicala dekletu: „Danes nisem za nikogar več doma, čuješ!“ Proti Milanu pa je pripomnila: „Oprostite, da vas ne povedem v salon in da vas sprejemam na ta način!“

Milan je bil v zadregi.

„Prosim, milostiva, če sem prišel morda neprilično . . .“

„Ne, ne, prišli ste popolnoma prilično! Jako drago mi je! Pričakovala sem vas že davno in prav veselilo me je, ko mi je izročila dopoldne hišna vašo posetnico. Oprostite, da sem vas morala odsloviti. Sprejemam namreč popoldne, a da tudi pri vas nisem storila izjeme, je vzrok to, ker sem bila bolna in sem ležala. Vedi ga Bog, je li še kdo tako občutljiv za vreme, kakor sem jaz! Ta spomladanska soparica je zame strup! Že spala sem nemirno, in ko sem se zbudila, mi ni bilo nič kaj dobro. Bo pa že spet migrena! sem si mislila. No in res! Zdaj me boli tukaj, vidite, nad levim očesom, a ne bo dolgo, in bolečina se preseli na desno stran, potem pojde

naprej, dokler se mi ne razširi po vsej glavi! Ah, saj dovolite, kaj ne da, da se naslonim zopet? Tako še najlaglje prenašam to grozno bol!“

In ne da bi bila počakala njegovega odgovora, se je naslonila zopet ter pogreznila glavo v mehke blazine, odkazavši Milanu sedež na fotelju ob svojem zglavju.

Okna so bila nekoliko zastrta in solčna luč je prodirala le deloma skozi zavese, vsled česar je bila soba zagrnjena v mrkel svit. Milanove oči so se morale šele navaditi, predno so razločevale v tem somraku posamezne predmete. Zrak je bil nasičen močnih dišav, ki so jih razširjale deloma različne cvetke po umetno pletenih in bogato pozlačenih stojalcih, deloma pa so puhtele iz parfumovane obleke in skrbno gojenih las lepe žene . . .

Bila je navzlic temu, da je bila bolna, popolnoma oblečena. Imela je na sebi dragoceno toaleto iz živobojnega svilenega blaga. Videlo se je na prvi pogled, koliko truda jo stane vsak dan, predno je oblečena. Niti najmanjšega nedostatka ni bilo zapaziti na njeni opravi, vse je bilo izvedeno z veliko natančnostjo in skrbnostjo, pa finim okusom.

Milan se je divil njenemu lepemu, veličastnemu stasu, čudil se njenim mehkim, majhnim ročicam, čudil njenim dražestnim nožicam, ki so tičale v svetlih, lakastih šolenčkih ter se kazale izpod dolgih, v bogate gube nabranih kril.

„Take so bile pač ženske, ki so navduševale starogrške umetnike k nesmrtnim delom!“ si je mislil potihem.

Še nikdar ni občutil tako živo kakor zdaj moči in sladkobe poezije, ki žari iz forme lepega ženskega telesa . . .

Ona je nemara slutila, kake misli se mu porajajo, kajti v očeh ji je bilo čitati zadovoljstvo, vendar je nadaljevala dokaj ravnodušno:

„Da, da, človek je revež, gospod — ah, toliko da vas nisem nagovorila z imenom! Oprostite mi to! Stvar je taka. Če mi pride pred oči kdo iz kraja, kjer živi moj dobri mož in kjer sem prebila sama toliko srečnih let, zdi se mi vedno, da me je obiskal kak sorodnik, kak intimen znanec moj . . .“

„Mene nagovarjajte, milostiva, kakor vam drago!“

„Ne, ne, nedostojno bi bilo! A vas sem spoznala tamkaj in oprostite mi torej, ako bi se kdaj zmotila. Da, da, gospod koncipist, človek je revež! Ne samo zdravje in bolezen, tudi vse drugo je podedovano v človeku. Da, dedičnost! Verujem v to! V vsakem človeku deluje vsa dolga vrsta njegovih pradedov notri do prvega

človeka, in če ima človek še druge, nečloveške pradede, tudi še dalje nazaj; odtod pač ta razdvojenost, ta nestalnost, rekla bi zbeganost v našem mišljenju in čuvstvovanju, odtod tisti večni boj v nas, tisto večno dviganje in padanje . . . Da, dedičnost — a tudi vreme! Potegne druga sapa, obdado nas drugi atomi — dobri ali slabi — in mi smo drugi! Verjemite mi, ti atomi so tisti dobri in slabi duhovi . . . O, človek je revež! Toda vi ste morda drugih nazorov?“

„Vsega tega ne prekam, samo to mislim, da se človek lahko malo bojuje tako zoper atome v sebi kakor zoper atome, ki ga obkrožujejo . . .“

„Vi ste torej zagovornik svobodne volje pri človeku!“

„Jaz mislim, da ima celo žival do gotovih mej svojo voljo ter sposobnost za samoodločbo.“

„Ah, kak ekstrem! Vi se torej lahko borite zoper to, kar vas obdaja, borite zoper samega sebe! Srečen človek! Jaz nimam te moči! Pri meni je vse odvisno od vremena, vreme je, ki me dela zdravo in bolno, dobro in slabo! Včasih sem vam otročje vesela, navzlic svojim letom skoro razposajena in nobena reč me ne spravi ob dobro voljo, včasih zopet me jezi in disgustira vsaka še tako majhna stvarca in togotim se, ne da bi vedela zakaj. V takih hipih bi postala, mislim, tudi jaz lahko zločinka! Da, da, ne samo dedičnost, tudi vreme, gospod koncipist! To bi morali vpoštevati pisatelji, kadar motivirajo početje svojih junakov, baš tako kakor kriminalisti, ki morajo presoditi, v koliko je kdo odgovoren za svoje dejanje!“

Dr. Bronova soproga je bila po svoji materi Italijanka. Da je laške krvi, se je razodevalo v načinu, kako je govorila in v vsem njenem temperamentu.

Milan se je čudil spretnosti, s katero je zasukala pomenek na stvar, ki je bila kolikor toliko vobče zanimiva, a zanimiva posebej še zanj. Smehlja je pripomnil:

„Ne preostaje nič drugega, kakor napisati pod naslovom: „Jug in sever“ knjigo, ki bi . . .“

„To je imenitna misel! Ako bi jo kdo sestavil tako, kakor si mislim jaz, ne bi malo hasnil človeštvu . . .“

„Upam torej, milostiva, da vas dobim pri delu, ko vas posetim prihodnjič!“

„Hahaha, ali jaz naj bi pisala? . . . No da, saj dandanes je menda že več pisateljic nego pisateljev! Toda svoje slike bi ne smela postaviti na čelo knjige . . .“

„Če storite to, potem garantiram za velikanski njen uspeh!“

Milan je bil postal zoper svojo navado galanten. Ona ga je pogledala ostro, kakor bi se hotela prepričati, koliko gre veze tem njegovim besedam, koliko je v njih pristnega in koliko izvira iz prazne dvorljivosti. Pomolčala je nekoliko, potem pa dejala skoro resno:

„Tega vam ne verjamem! Sicer pa se ni bati, da bi šla v nevarnost, kajti vedeti morate, da sem lena, zelo lena . . .“

„Za čitanje vsaj ne, kakor vidim,“ ugovarja Milan. „Kar dve knjigi imate tu ob zgglavju!“

„Da, prav pravite, čitam rada, zelo rada!“ Izrekši, porine knjigi proti njemu, kakor bi hotela reči: „Na, pa poglej in prepričaj se, kako čtivo mi prija!“

„Aj, Prevost, Maupassant — francoski romani torej!“ vzklikne Milan. „Kaj pa, če bi bili ti romani krivi vaše migrene, milostiva?“

Pogledala ga je debelo in nekam začudeno. Zdelo se ji je, kakor bi tičal za temi besedami globočji pomen, kakor bi donela ironija iz njih. A ko je videla njegov nedolžni obraz, je odvrnila mirno:

„Ne verjamem, da bi čitanje povzročalo glavobol! Zlasti pa ne more škodovati tako lahko in zanimivo čtivo, kakor je to! . . .“

„Vam, milostiva, ugajajo torej v prvi vrsti francoski pisatelji?“

„Da, Francozje so po mojih mislih sploh edini literati na svetu!“

„Potem gresta najino mnenje in najina okusa glede literature zelo narazen!“

„Pa saj ne iščete pri nemških romanopiscih zabave?“

„Ne, pri nemških ne! Nemških romanopiscev menda sploh ni, vsaj dosti ne. Kajti tako malo samobitnosti se nahaja v malokateri literaturi kakor v nemški. Pa saj imamo še mnogo drugih slovstev, zlasti rusko . . .“

„In slovensko, kaj ne da?“

Njeno lice se je malce namrdnilo in nekamo poredno se je nasmejala. Milanu je bilo to neprijetno, vendar je dejal:

„No da, tudi slovensko! Pa seveda, kaj takega ne smem pričakovati, da bi se, milostiva, tako ponižali ter čitali tudi kaj slovenskega . . .“

„O prosim! Moj mož mi pošilja raznih stvari, in če naletim slučajno na ime kakega znanega, namreč meni osebno znanega pisatelja, čitam vsekakor njegovo delo.“

* Milan se je moral premagovati, da se ni na glas zasmel.

„Od tega je torej zavisno, ali čitate ali ne čitate?“

„Se vam vidi mar to čudno? Meni se zdi praktično! Če me ne zanimlje spis, me zanimlje vsaj pisatelj — moj znanec! Tako vsaj ne riskiram preveč!“

Milan je čutil, da tiči v tem mnogo pikre kritike, in obraz se mu je zresnil. Ona je opazila to in pripomnila:

„Vaše stvari bi seveda čitala ne glede na to, da se pozna, kajti . . .“

„Jaz ne pišem ničesar . . .“

„No, no, kar molčite! Moj mož mi je povedal vse! . . .“

„Motil se je potem vaš gospod soprog, če vam je pravil kaj takega. Toda temu se ne čudim, milostiva, če ne čitate slovenskih knjig, toda Rusi n. pr. imajo pisatelje, ki . . .“

„Ah, da, Rusi — naši severni bratje, kaj ne da! Rada, prav rada verjamem, da imajo izvrstne pisatelje, toda tega je kriva menda moja vzgoja, da se ne morem ogrevati zanje. Jaz si ne morem misliti nobenega Rusa drugače nego s tisto, tako značilno zmršeno brado in pa kosmato čepico na glavi — no, in meni je tak kosmatinec nekaj groznega! Že zaradi tega, vidite, ker bi mi stal ves čas tak kosmatinec pred očmi, se ne morem pripraviti, da bi čitala spis takega ruskega pisatelja. Moji hčerki sta drugačni! Učite se obe prav pridno ruščine! . . . Toda povejte, zakaj vam niso francoski pisatelji pogodu?“

„Preveč trezni se mi zde! Francozje so pristni potomci starih Rimljanov — mnogo bolj nego Italijani! Francoz je bistroumen, duhovit, a on računa preveč s pojmi in besedami! Njemu nedostaje tiste prisrčne neposrednosti, tiste sveže naivnosti, brez katere si prave poezije jaz misliti ne morem! Skratka: Francoz preveč misli, a premalo čuti!“

„Iz teh vaših besed posnemljem resničnost tega, kar se mi je pravilo o vas — da ste mehka, sanjava, romantiška duša! No, jaz zopet sem trezna! Mene vsaka namišljenost grozno dolgočasi! Jaz hrepenim po pravem, pristnem življenju brez vseh olepšav in tega mi nudijo baš francoski romani v izobilju . . .“

„Menite, milostiva? Jaz pa vsej stvari ne zaupam prav! Da bi se godilo vse to, kar nam opisujejo Prevost, Maupassant é tutti quanti — ne, oprostite, milostiva — to . . .“

„Vi ne smete soditi francoskega življenja po naših razmerah!“

„Vem, da ne, pa vendar . . . In pa, ali ni to čudno, da se bavijo vsi francoski pisatelji skoro izključno z zakonsko ženo?“

„Aj, to Vam torej ne ugaja? In to poveste v obraz meni, zakonski ženi? Hahaha, jako ste ljubeznivi, gospod!“

„Prosim, milostiva, ne umejte me krivo! Gotovo so zelo mi-kavne vse tiste zakonske žene, toda človek se čuti kakor poživljenega, če čita včasih kaj tudi o kakem nedolžnem, nepokvarjenem dekletu . . .“

„Ah, tista nedolžnost! Taki ste moški! Nedolžnost, nedolžnost, vedno nedolžnost! Človek bi res mislil, da ne čislate razen nedolžnosti nič drugega na ženski! Pri tem pa ne pomislite, da ni tista vaša nedolžnost često nič drugega nego nevednost. A nevednost — kaka zasluga je to? Nevednost še ni krepost! Krepošt, čednost si morem jaz misliti samo tam, kjer je spoznanje, kjer je možen boj . . . Ali ni mar to logično?“

„Ne prerekam!“

„No vidite, zato gre omoženim ženam prednost in zato se vidi meni popolnoma umestno, da se bavijo francoski pisatelji v prvi vrsti z zakonskimi ženami! Neomogućena ženska ali ne ve, ali pa ne more, kakor bi hotela. Kot samostojna osebnost se vpoštevata šele omožena ženska!“

Milan je pomolčal, kakor bi še preudarjal, kaj naj odgovori, ona pa je nadaljevala s šaljivim glasom:

„Ah, ah, vi ste torej tudi eden tistih, ki imajo vedno ‚nedolžno dekle — nedolžni pogled‘ na jeziku, tudi vi opevate nemara tiste neznanjsko sladke ‚nedolžne‘ očke! . . .“

„Opevam jih ne, a pogled v nedolžno oko . . .“

„Ha, pogled v nedolžno oko! Ali kdo vam je porok, da se ne motite? Vidite, često ni to, kar vam sije tako ljubko, tako pr-srčno iz očesa mladega dekleta nič drugega nego zdravje! . . . O kako krivični ste dostikrat vi moški! Koliko žensk obsojate, ki so nedolžne, in koliko spet jih smatrate za višja bitja, ki tega ne za-sluzijo!“

Milana je bolel cinizem, ki je zvenel iz njenih opazk. Da bi sploh kaj odgovoril, pripomni:

„Čudim se vaši bistrumnosti, milostiva!“

Ona pa je takoj povzela:

„Bistrumnosti? . . . Pa mi vsaj ne nameravate napraviti po-klona s tem priznanjem?“

„Vsaj žaliti vas prav gotovo ne mislim!“

„Ali veste, da si pod bistrumnimi ženami predstavlja ves svet prava strašila? . . . Pa seveda, jaz s svojimi triintridesetimi leti . . .“

„Oprostite, milostiva, da mi podtikate kaj takega . . .“

„No da, pustiva to! Prosim vas, oprostite! Jaz govorim in govorim, najvažnejše stvari pa pozabljam! Saj vas še niti vprašala nisem, kako se počutite na svojem novem mestu! . . .“

„Hvala, milostiva! Upam, da se počasi privadim!“

„No, to je lepo! Le ostanite tukaj in pridno nas obiskujte! A opuščajte pri tem vso etiketo! Saj smo domači! Pridite včasih zvečer na čaj! Moji hčerki — danes ju slučajno ni doma — svirala prav dobro na gosli — upam, da vam ne bo dolgočasno pri nas . . .“

Milan se je hotel zahvaliti za vabilo, toda v istem hipu jekne ona bolestno ter se prime z obema rokama za glavo:

„O ta grozni, grozni glavobol! Vidite, zdaj je tukaj in tukaj, a kmalu se mi razboli vsa glava.“

„Govorjenje vam je škodilo!“ pripomni Milan in hoče vstati.

„Mogoče! Toda ne, ne, to je že tako pri migreni, da postaja huje in huje! Ah, vi pač ne veste, kaj je migrena!“

„Še predobro! A tolažim se s tem, da trpe za migreno samo duhoviti ljudje.“

„Slaba tolažba. Toda ali veste, kaj včasih pomaga. Če vam položi kdo drug roko na čelo, pa odleže!“

„Čul sem že o tem! Tudi je precej naravno! Mala frikcija razgreje dotično mesto in to vpliva dobro.“

„Meni se pa vidi, da je to neka vrsta hipnoze. Kajti tuja roka mora biti!“

„Tudi ta razlaga ni prazna!“

„Čudno, ne?“

Pogledala ga je, kakor bi nekaj pričakovala od njega. Milana se je lotilo neprijetno čustvo. Bil je v zadregi. Spomnil se je, da se je predolgo zamudil. Zunaj so se začule stopinje. To mu je dalo zunanji povod, da se je dvignil in poslovil.

Ko je stopal malo pozneje Milan preko ulice, je stala dr. Bro-nova gospa pri oknu in zrla za njim. On pa je, prišedši domov, hodil dolgo po sobi in semtertja je zmajal z glavo, kakor bi mu nekaj ne bilo prav jasno . . .

(Dalje prih.)

O Vegovi smrti.

Spisal dr. Fr. Vidic.

ako lahko se zaneso v zgodovino in v življenjepise znamenitih mož napačne in neresnične vesti, o katerih dvomiti človeku niti na misel ne pride, ker temelje navidezno na neovrznih faktih, to kaže jasno poročilo o Vegovi smrti.

Vse biografije pripovedujejo o tistem znanem in neznanem mlinarju v Nussdorfu pri Dunaju, ki se je polakomil Vegovega denarja ter sunil velikega učenjaka v Donavo, kjer so ga našli 27. dne septembra meseca 1802. leta. V šolah smo to slišali, zgražali se nad nečloveškim mlinarjem in pomilovali nesrečnega slavnega junaka, da mu je hudobna roka prezgodaj pretrgala nit življenja. In kdo bi tudi ne verjel takih vesti! Saj je mlinar baje celo priznal svoj zločin in prestal zaslužen kazni — smrt na vislicah! To bi bil vendar zadosten dokaz tudi za najnevernejšega Tomaža, seveda če je dokaz resničen. Posrečilo se mi je dognati, da je vsa pripovedka o mlinarju izmišljena — gola bajka. Evo dokaza!

Ko sem iskal nekih podatkov v arhivu ministrstva za notranje stvari mi je slučajno prišlo pod oči Vegovo ime in zaprosil sem dotični akt, katerega vsebina je bila: „Bericht der k. k. Polizeyoberdirektion, das Gerücht über den entdeckten Mörder des Oberstlieutnants von Vega betreffend.“

Ta akt (Ad 1008 a) se glasi:

„Dekret an die Poliz. O. Direktion.

Seit einigen Tagen geht das Gerüchte: der Mörder des Oberstlieutnants v. Vega, welcher vor mehreren Jahren in der Donau todt gefunden wurde, sey in der Person eines Mühlburschen entdeckt worden, welcher einen silbernen Zirkel Vega's an einen Artilleristen verkauft habe. Da mir daran liegt, das Wahre oder Falsche dieses öffentlichen Rufs zu kennen, so wird die P. O. Dir. b. m. bey dem Kriminal-Senate hierüber Erkundigung einziehen und das Resultat mir vorlegen.

23. Febr. 1811.

Hochlöbl. k. k. Polizeyhofstelle!

Unterm 23. Empfang 26. d. wurde anher verordnet in Hinsicht des verbreiteten Gerüchtes, dass der Mörder des Oberstlieutnants

von Vega, welcher vor mehreren Jahren in der Donau tod gefunden wurde, in der Person eines Mühlburschen entdeckt worden sey, der einen silbernen Zirkel (Vegas) an einen Artilleristen verkaufte, Erkundigung einzuziehen, um dem Wahren oder Falschen dieses öffentlichen Rufes auf den Grund zu kommen.

Hierüber hat man sich ungesäumt b. m. sowohl an den Kriminal-Senat des hiesigen Stadtmagistrates, als auch an die Kommandanten der hier befindlichen drey Artillerie-Kasernen auf der Laimgrube, zu Gumpendorf und auf der Landstraße gewendet, und überall die Auskunft erhalten, dass dieses Gerücht zwar auch ihnen zur Kenntnis gekommen sey, jedoch um so weniger Wahrscheinlichkeit für sich habe, als bisher keine offizielle Anzeige dießfalls gemacht worden ist. Soviel man unter der Hand selbst von der Familie des todfundenen Oberstlieutenants v. Vega in Erfahrung gebracht hat, dürfte es außer allem Zweifel seyn, dass sich derselbe selbst das Leben genommen habe, indem er, wie man sagt, durch eingeübete oder wirkliche Abneigung des Herrn Artillerie Directeurs Feldmarschalls Grafen von Colloredo um die Transferirung nach Hungarn, welche er daraus folgerte, in eine unüberwindliche Kleinmuth verviel, auch an dem Tage, als er in Verlust gerieth, all sein Geld und seine Sackuhr zuhause ließ, dann von seinen Kindern mit Thränen in den Augen sich beurlaubte.

Wien am 1. März 1811.“

Na drugi strani stoji zaznamek: „nachdem die inberichtete Sage durch die Vaterl. Blätter bereits berichtet worden, ad acta. 9. März 1811.“

Ta dementi v „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat“ z dne 9. marca 1811. leta, štev. 20. v oddelku „Miscellen“ se glasi:

„Aufklärung über einige tragische Erzählungen in öffentlichen Blättern des Auslandes:

Am 27. Sept. 1802. hatte man die Leiche des, um die mathematischen Wissenschaften und um die Bildung des Bombardier-Corps hochverdienten Oberst-Lieutenants, Freih. v. V—a nächst Wien in der Donau gefunden. Allein keine Spur einer äußeren Gewalt war an dem allgemein verehrten und allgemein bedauerten Todten zu entdecken. Nun wiederholt sich (zum zweiten oder dritten Male seit 1802) die Sage: Ein Müller in Nussdorf habe den Unglücklichen ermordet, beraubt, den Leichnam in die Donau geworfen

und sey durch V—a's silbernen Taschen-Zirkel, den er im vorigen Kriege einem Artilleristen geschenkt und welchen vor kurzem ein Offizier als V—a's Eigenthum erkannt habe, entdeckt worden. Bereits habe er sein Verbrechen eingestanden u. s. w.“ Diese Sage gieng sogar, bis auf die kleinsten Umstände ausgemalt, in einige der vorzüglichsten Zeitungen Deutschlands über. Allein aus zuverlässiger Quelle können wir die ganze Erzählung als eine Erdichtung erklären, welcher auch nicht der kleinste Zug von Wahrheit zum Grunde liegt! (Ko je dementirano še neko drugo poročilo, sklepa notica): Wer will mit den Herausgebern öffentlicher Blätter über die Aufnahme solcher Artikel rechten? Sie selbst können in der Ferne die Wahrheit dessen, was ihnen als Thatsache mitgetheilt wird, nicht prüfen. Aber den Correspondenten derselben möchten wir gerne diese Berichtigungen als eine Warnungstafel vor das Auge stellen!“

To je po mojem mnenju zadosten dokaz, da je pravljica o mlinarju izmišljena. Zasedoval sem, kako so prišli Vegovi biografi do tega podatka. V „Spomeniku“, ki ga je l. 1883. izdala „Matica Slovenska“ o šeststoletnici začetka habsburške vlad na Slovenskem, je opisal prof. Fr. Hauptmann Vegovo življenje in navedel o njegovi smrti dve govorici, med katerima je govorica o mlinarju druga. O Hauptmanovem spisu je obširno poročal dr. A. Vrečko v „Kresu“ l. 1884. ter se je tam odločil za drugo govorico, sklicujoč se na francoski vir v časopisu „Nouvelles Annales de Mathématique“, v katerem je O. Terquem v Parizu (l. 1855.) „natančno“ poročal o Vegovi smrti in o mlinarjevi izpovedi ter naivno pristavil: „tako je ta od božje previdnosti razkrita nezgoda spomin na slavnega artilerista vsake žaljive sumnje rešila.“ In njemu so sledili vsi Vegovi biografi, tako tudi stotnik Kaučič. Sicer se tudi prof. Vrečko ne zdi francoski vir popolno brez površnosti“ in v opomnji pristavlja: „Kar se tiče mlinarja, Vegovega morilca, je dandanes pač težavno, ako ne celo nemogoče, zvedeti potanjih dat iz naših uradnih spisov. Pozvedoval sem o tej stvari že pri pravnikih, a zvedel sem le, da bi se od dotičnih aktov še sedaj dalo težko kaj drugega najti, kakor razsodba, ker je vse brzkone že škartovano... Ako se pa komu posreči, priti do uradnih virov, naj pa blagovoli svoj uspeh naznaniti!“

Poročilo policijskega ravnateljstva, ki sem ga navedel prej, je po mojem mnenju tisti uradni vir, ki sicer ne daje potanjih dat o mlinarju, pač pa zavrača vso govorico med — bajke! Sicer ne

spadam med tiste, ki smatrajo policijo za vsevedno, vendar v tem primeru ji smemo verjeti. „Polizeyhofstelle“ je zvedela za govorico o Vegovem morilcu ter se je obrnila na višje policijsko ravnateljstvo, naj stvar zasleduje. Ravnateljstvo je povprašalo pri poveljnikih vseh treh dunajskih artilerijskih vojašnic, kjer se je baje našlo Vegovo šestilo, a o faktu niso vedeli ničesar. Obrnilo se je tudi do kriminalnega senata, ki bi bil pač prvi vedel, če bi bili res dobili morilca, a tudi tukaj je bil uspeh negativen. Pač pa je važen tisti del policijskega poročila, ki se naslanja na podatke Vegove rodbine same. Vegova rodbina je bila še l. 1811. mnenja, da je Vega sam skočil v Donavo. Vzrok za samomor je bilo nesporazumljenje Vegovo z maršalom grofom Colloredom, zaradi katerega je Vega zaprosil premestitev na Ogrsko; prav mogoče je tudi, da je zaradi takih neprijetnosti, ki so morda izvirale iz gole zavisti, zašel v melanholijo, v kateri je segel po svojem življenju. Če vpoštevamo tudi še poročilo, da je Vega tisti dan pustil doma ves svoj denar in svojo uro ter se presrčno poslovil od svojcev, o čemer ni dvomiti, ker je to izpovedala njegova rodbina, smemo trditi, da je Vega sam iskal smrti v Donavi.

Sploh pa tuji viri v tem vprašanju ne morejo biti merodajni. Če bi se bil res zasledil Vegov morilec, bi bili o tem najprej poročali domači dunajski listi. Prelistal sem „Vaterländische Blätter“ in „Beobachterja“, a o Vegovem morilcu ne vesta ničesar. Samo „Vaterländische Blätter“ dementujejo govorico, ki je prešla celo v najboljše liste v Nemčiji. Iz teh listov so morda posneli vest tudi francoski listi, in iz kakega takega vira je najbrže posnel O. Terquem svoje poročilo, na katero se je potem skliceval prof. A. Vrečko. Če pišejo nekateri, da so našli Vegovega morilca še pozneje. — M. Pirnat pripoveduje v „Zvončku“, da celo trideset let po Vegovi smrti — nimajo te trditve nikake istinite podlage in so menda samo posledica površnosti dotičnih piscev.

Nič ne pravi . . .

Nič ne pravi, fantič moj,
da me rad imaš,
da bi jaz verjela, ti
praviti ne znaš.

Raje k sebi me privij
in poljubi me,
ah, potem pa — fantič moj,
ti verujem vse!

Utva.

Književne novosti

A. Aškerc: „Četrty zbornik poezij“. V Ljubljani, 1904. Str. 247. Založila in natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Cena izvodu: vezan K 4-50, broš. K 3-50. Ocenio te knjige, ki jo pozdravljamo kot dobrodošel binkoštni dar, prinesemo v eni prihodnjih števil. Zazdaj opozarjamo samo nanjo „Zvonove“ čitatelje in vse častilce zdrave Aškerčeve muze.

Ivan Cankar: „Hiša Marije Pomočnice“. Pa res ne vem, zakaj kritiki pišemo kritike, če se pisatelji prav nič in res prav nič ne ravna po njih. Kako se mi je n. pr. vselej smešno zdelo, kadar sem slišal vnetega propovednika na kmetih, ki je prosil in rotil svoje brunne vernike, naj vendar že krenejo na sladko pot popoljšanja in pokore, verniki pa vedno ostanejo, kakršni so bili, in se nič ne zmenijo za stroge opomine, da so le prestopili cerkveni prag. Zdaj pa se mi zdi kritikov posel podoben propovednikovemu, zlasti če pemislim na nedostopnega Cankarja, ki se takorekoč norčuje iz resnih kritikov. Včasí namreč se dela, kakor da bi hotel kreniti lepo po naših znanjih, že markiranih stezah, in tedaj ga vsi božamo in gladimo, potresamo mu na pot obljube o popularnosti kakor zgabljeni kozi sol. Ali samopašni ta človek kar črez noč zopet pozabi opominov, in jutri ga lahko srečaš blodečega po blatu in trnju, da se ti kar smilijo njegovi talenti, ki jih tako nepremišljeno zapravlja za reči, ki ne bodo in ne bodo nikoli dobro teknili pravemu Slovincu. Kdo bi potem zameril vnetim rokodelcem, ki se trudijo in pote na polju kritikovanja, ako mu od časa do časa stavijo — četudi v nemeritornem delu svojih ocen — bolj ali manj odločen ultimatum. Saj pri nas mora biti tudi kritika prepojena z rodoljubnim duhom! Kaj naj počne Slovenec, olepljen z vsemi deseterimi božjimi zapovedmi, s tako mrtvaško-neokusno broširano knjižico, ki ima tako neprimeren naslov „Hiša Marije Pomočnice“? Že zunanost ga mora navdati z neko zdravo antipatijo. Pa kar je glavno, je to, da se v delu ne slika naše življenje, in če bi tudi bilo naše, ne sodilo bi v — umetnost. Seveda mene, ki se spominjam okusa slovenskega čitajočega občinstva izza polpretekle minulosti, pri tem rodoljubnem razmotrivanju nekaj moti dejstvo, da se isto občinstvo po prizadevanju kritikov ali po lastnem nagonu ni toliko zgražalo tedaj, ko je nekdo drug prodajal s francoskim parfumom prepojeno grdobó, ki je bila gotovo manj slovenska, nego je snov pričujoče knjige. Tedaj je veljal tisti mož za našega prvega romanopisca, dasi ni bil umetnik po svoji duši, po delih pa le toliko, kolikor opravičuje pisarja gladka tehnika k temu imenu; omenjeni zemljan je prišel do nezaslužene slave edinole po izredni smelosti, da je prvi na slovenskem jeziku povedal to, kar so ga naučili francoski realisti in njih nasledniki. Slovensko občinstvo je bilo tedaj malo presečeno, malo pa so mu ušesa napolnili najeti trobentači, da se ni takoj zavedelo. Danes je seveda tista slava zapisana že v zgodovinske bukve. Vse drugače in vendar nekaj podobnega je pri Cankarju. Z zgodovinskim romanopiscem ima Cankar skupno le to, da se ne sramuje povedati niti najgubnejših reči, ako jih potrebuje v svojih slikah in prizorih. Ali Cankar ima zgodovino v samem sebi, to se pravi, on se razvija, študira, išče. Sprva v mlajših letih je študiral knjige, domače in tuje, zdaj pa proučuje le — življenje. In kako je življenje? Kdo je izdal zakon, da morajo umet-

niki slikati in risati le svetlobo, ko ni svetlobe brez sence! Menim, da je človeška narava taka, da lože predočuje in izraža bolj, gorje — kratko negativne sile. Primerov iz psihologije posameznikov in iz svetovne zgodovine ter književnosti ne bom navajal. Pa vendar ne bo trdil zdrav razum, da je negativnost vrhovni namen umotvorov najslavnejših mojstrov. Cankar je vseskozi kritičen umetnik, zato mu je veliko bliže temna stran življenja; to je, menim, dovolj jasno dokazal v vseh dosedanjih svojih spisih. Pa vendar odseva izza mraka in teme povsod svetel žarek, slab seveda in medel, ali bodrilen žarek upanja in napredka. Ne morem si misliti, da bi tako resno stremeč umetnik imel veselje ob mraku in temi, gadnosti in grdobi sami na sebi; nikakor, Cankarju je vse to objektivno sredstvo, katerega se poslužuje brez vse tesnosrčnosti kakor svetlih, živih barv. Zato menim, da je čisto nedopustno, govoriti o frivolnosti pri Cankarju. Ne morem si kaj, a zdi se mi znak nekakega hinavstva, ako trdijo napredni, izobraženi ljudje, da je dovoljeno znanosti vse, umetnost pa hočejo tako omejiti. In niti v umetnosti splošno niso povsod tako strogi, n. pr. v kiparstvu in slikarstvu; da niso tako tankovestni v življenju, o tem priča življenje samo in morda prav tudi pričujoči Cankarjev umotvor. Seveda me boli srce, ko zrem te mračne slike, malodušnost me obhaja, ko sledim proti svoji volji vodniku-umetniku po katakombah meglenega sveta, kamor skopo in medlo skozi zamrežena in zastrta okna sije solnce, oropano svojega svežega in oživljajočega soja, medlo in mistično, kakor blede luna, ali slediti moram in trpeti moram. Zduhilo je tod in po ranah in gnilobi diši, a teh ran ni kriv umetnik, ta gniloba prihaja iz živega, surovega življenja zunaj pod jarkim solncem. Res, da slika Cankar žalostno umiranje splava, ki ga je vrglo na prod valovje nenaravnih strasti, vendar so te slike prepojene z neko prikupljivo mistiko nesreče in smrti, ki kakor fin pajčolan zakriva neveselo ozadje, iz katerega stopajo ti bolni liki. Majhne in neznatne so te osebe in igra prerano dozorevajoče in skvarjene fantazije je vse njih dušno življenje, a prav v malem njih sovraštvu do življenja, ki jih je vrglo na suho, da hirajo in umirajo, nevede koprneč po solncu in tistem sovražnem življenju, prav v tem obstoji globoka globoka tragika in resna ideja Cankarjevega dela, ki je vse drugo nego — frivolnost.

(Konec prihodnjic.) *Dr. Iv. Merhar.*

Janka Kersnika zbrani spisi, uredil dr. Ivan Prijatelj, zvezek III., sešitek II. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1904. Cena K 2-50, po pošti K 2-70. Vezana izdaja: III. zvez. (1/2 seš.) v platno vez. K 6, v 1/2 franc. vezbi K 7, po pošti po 30 h več.

Ta sešitek obsega povesti „Jara gospoda“ in „Očetov greh“. Mislimo, da ni zgolj slučaj, da nahajamo ti povesti drugo poleg druge, kajti smatramo ju za najzrelejša plodova Kersnikovega pripovedniškega talenta in spadata torej v istini skup. Ne rečemo, da bi bili ti dve povesti brez hib, toda baš v njiju nam je pokazal Kersnik, da bi bil mogel biti i on globok in da je storila nemila smrt vsekakor mnogo prerano konec njegovemu pisateljstvu.

—a—

Jurij Vega. Pod tem naslovom je izdala „Posojilnica in hranilnica v Moravčah“ brošurico, ki obsega predavanje g. Fridolina Kaučiča v izobraževalnem, zabavnem in podpornem društvu „Zvezdi“ na Dunaju dne 6. marca 1904. o tem našem učenjaku in junaku. Namen te publikacije je, seznaniti najširše sloje slovenskega naroda z velikim rojakom njegovim ter pomnožiti dohodke fondu za Vegov spomenik. Cena brošuri znaša samo 10 h za komad, pričakovati je torej, da se je mnogo razproda.

Savinske planine. Vodnik po gorah in dolinah v Savinskih planinah, sestavi Fr. Kocbek, izdala Savinska podružnica „Slov. plan. društva“. V Ljubljani 1904. Cena ?. — Lična, s primernimi podobami in enim zemljevidom opremljena knjižica, ki jo bo vsak ljubitelj naših krasnih planinskih krajev z veseljem pregledaval, tudi če ni turist. Še večji pomen ima knjižica seveda za turiste, katerim je namenjena in ki jim daje vsa potrebna napotila in pojasnila. — Jezik v knjižici je vzoren.

—a—

„Vojska na Daljnem vzhodu“. To ilustrovano delo, ki ga izdaja založništvo „Doma in Sveta“, izhaja v snopičih po šestnajst strani po dvakrat na mesec. — Naročnina za en letnik (24 snopičev) stane 4 K 80 h, pol letnika (12 snopičev) stane 2 K 40 h, a posamezni snopiči se dobivajo po 20 h.

Dr. Karel Štrekelj, znani naš slavist, je priobčil v 4. zvezku letošnjega letnika lista „Zeitschrift für deutsche Wortforschung“ zanimivo razpravo, ki je izšla tudi kot ponatisk, o nekaterih slovenskih besedah, ki so prešle v nemščino. V tej razpravi se pobijajo razni krivi nazori nemških učenjakov.

—a—

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“, knjiga VIII., zvezek 2. (urednika dr. T. Maretić in dr. D. Boranić). — V tem zvezku se pričinja obširni opis Poljice v Dalmaciji iz peresa svečenika Frana Ivaniševića (že sedaj 134 strani); pred njim pa je članek češkega profesorja dr. J. Polivke: „Paralele narodnim pripovijetkama u Strohalovu zborniku“. Z bogato načitanostjo v folkloristovskem slovstvu navaja tu Polivka paralele narodnim pripovedkam iz Karlovca, Lokev, Delnice in Vrbovskega, ki jih je l. 1901. izdal gimnazijski ravnatelj v Karlovcu, g. R. Strohal.

Dr. Fran Ilešič.

Strohal R., Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga III.: Narodne pripovijetke iz grada Rijeke, trgovišta Mrkoplja i Ravne gore, te sela Broda na Kupi i Oštarija. U Karlovcu 1904, trošak sabiratelja. 8., 328 str. Cena 2 kroni 60 h. — Zbiratelj teh pripovedk, gimnazijski ravnatelj Strohal v Karlovcu, je lep del svojega delovanja posvetil proučevanju ljudstva in jezika ob hrvatsko-slovenski meji od Reke tja do Zagreba. Znani so njegovi dialektološki prispevki (o narečju reškem 1885 in 1895, karlovškem 1902, vrbovskem 1902 (?), lokvarkem 1903 in delniškem 1903). Ob teh dialektoloških zbirkah stoje zbirke narodnih pripovedk, prva izšla okoli leta 1886. (pripovedke iz sela Stative pri Karlovcu), druga leta 1901. (pripovedke iz Karlovca, Lokev, Delnic in Vrbovskega), a tretja sedaj. — Pred pripovedkami vsakega kraja je kratek pregled njegove zgodovine, kjer se kaže osobito mešanje ljudstva v minulih vekih, s ponatiskom starih listin ter so imenovani ljudje, ki so zbiratelju pripovedovali pripovedke, „rojeni in odgojeni“ v dotičnem kraju. — Strohalove zbirke pripovedk nimajo samo folkloristične vrednosti (prim. Polivkovo razpravo v Zborniku za narodni život), ampak tudi dialektološko; objavljene so vse v narečjih in prva ima za zgled vsakega narečja na glaske. Narečje na Ravni gori in Brodu nalikuje še zelo kranjskim narečjem. — Na koncu je dodan knjigi „rječnik nekih stranih i manje poznatih riječi“; vanj so sprejete tudi besede v dialektnem izgovoru kakor „aknu“ = okno; s posameznostmi se tu ne ujemamo. G. ravnatelj Strohal je vse tri knjige izdal na svoje stroške, žrtvujoč tako dobri stvari dušne in gmotne svoje sile.

Dr. Fran Ilešič.

Zpráva o museu království českého za rok 1903. V Praze 1904. Knjižica obsega zanimive statistične podatke o razvijanju in napredovanju češkega muzeja v Pragi.

Časopis království českého 1994. Redaktoři: Frant. Kvapil, Čeněk Zibrt. Ročník LXXVIII. Svazek první a druhý. Ta zvezek přinaša več zanimivih razprav in spisov, med drugimi spis A. Kasparja: „Z korrespondence Julia Zeyera.“

Koncert „Glasbene Matice“ na korist penzijskemu fondu 14. maja t. l. Pod vodstvom dičnega koncertnega vodje g. M. Hubada so nastopili dne 14. maja t. l. v veliki dvorani „Narodnega doma“ gojenci „Glasbene Matice“ in izvajali krasen program. Koncerta glavni namen je bil, pokazati, kako vsestransko in temeljito se goji v „Glasbeni Matici“ vokalna in instrumentalna glasba. Ta koncert bi bil pač zaslužil še boljše udeležbe, kajti moralni uspeh je bil pač popoln — ne pa tako tudi gnotni. Nastopil je v prvi točki pomnoženi vojaški koncert, in sicer z dr. Ant. Dvořáka „Slovanskimi plesi“ št. 4. (D-dur). Sodelovalo je v orkestru 13 gojencev goslačev „Glasbene Matice“ in nekaj drugih gospodov, ki so iz prijaznosti prevzeli ta posel. Orkester je bil torej jako številčen, in bil je krasen užitek, poslušati slavnoznane „Slovanske plese“, ki so se pod obče priznanim odličnim vodstvom g. koncertnega vodje M. Hubada z vso vnemo in preciznostjo izvajali. Tudi Fr. Schubertova simfonija v „H-molu“ je bila izborna naštudirana in je napravila na poslušalce kar najboljši vtisk. Gojenci goslači so svirali precizno in neustrašeno in so nemalo pripomogli ensemblu goslačev do odličnega uspeha. S tem nastopom je „Glasbena Matica“ pokazala, da se gojenci v šoli za goslarje pod g. prof. Vedralom prav temeljito in s pridom uče. Tudi v zadnji točki, v dr. Ant. Dvořákovem „Slavnostnem spevu“, so gojenci goslači sodelovali v orkestru. S solom na klavirju je nastopila gdč. Vida Prelesnik. Igrala je Lisztov „Notturmo št. 3.“ in V. Novakovo „Slovaško suito št. 3.“ Obe težki skladbi je izvajala gospodična na pamet, zelo čuvstveno in sigurno ter je žela zaslužen priznanje. Tudi gdč. Ana Kilar je krasni prvi stavek Beethovnovi „Sonate za klavir v C-duru“ na pamet odlično igrala. Obe gospodični sta že iz zadnjih šolskih koncertov občinstvu v spominu kot zelo nadarjeni in spretni pianistini, ki delata čast tako zavodu kakor svojemu učitelju. Zelo nadarjeni gojenec na gosli, gosp. Niko Štritof, je sviral „Koncert za violino št. 23.“; spremljal ga je na klavirju gosp. prof. Vedral. Ton in tehnika sta občinstvo presenetila, kajti redki so tako mladi gojenci s tako umetniškim pojmovanjem. Občinstvo je mlademu nadebudnemu vijolinistu burno aplavdiralo. Gosp. dr. Gvido Serbec je pel K. Löweja nordiško balado „Div“ in Iv. pl. Zajca „Domovini i ljubavi“. Uspeh je bil lep in je žel gosp. solist zaslužen priznanje osobito z lahkejšo Zajčevo pesmijo, ker je prva za solistov glasovni obseg in moč manj prikladna in razmeroma težka. Zaključil se je koncert s „Slavnostnim spevom“ dr. Ant. Dvořáka ob spremljevanju orkestra. Pel je šolski dekliški in dijaški zbor in oddelek ženskega zbora „Glasbene Matice“. Ta skladba — zadnje glasbeno delo te vrste prerano umrlega češkega mojstra — se je tukaj prvič proizvajala. Skladba ni pretežka, pa veličastna in izrazovita. Zbor mladih pevk in pevcev je rešil brez hibe svojo častno nalogo, za kar gre neomejeno priznanje neumornemu koncertnemu vodji gosp. Hubadu, ki je vzgojil tako izboren pevski naraščaj. P—r.

Splošni pregled

Anton Dvořák †. Preminil je slaven mož naše dobe, preminil je Anton Dvořák, skladatelj svetovnega imena, Čeh po rodu in mišljenju, Čeh po skladanju, ljubljene in dika pa vsega muzikalnega sveta. Na višehradskem pokopališču v Pragi, kamor poklada češki narod velike svoje može, počiva sedaj njegovo truplo, tja položeno v tihi grob prve dni maja, v dobi največjetnejšega razvoja spomladi. V nedeljo 1. maja letos je umolknil veliki glasbenik, v starosti 62 let — naglo zadet od kapi.

Porodil se je Dvořák dne 8. septembra 1841. l. v Nelahozevsi na Češkem kot sin revnega krčmarja. Namenili so ga starši za mesarski obrt, talenti njegovi so ga pa silili na torišče glasbe, na katerem je došel sprva po trnjevi poti, pa čim dalje tem hitreje do ugleda prvih glasbenikov, monumentalnih prikazni glasbene zgodovine. Kot violist narodnega gledališča, pozneje kot organist pri Sv. Vojtehu in učitelj v konservatoriju je deloval prva leta v Pragi in ostal Pragi zvest do svoje smrti, poslednjo dobo vodeč ondotni konservatorij kot ravnatelj. Le tri leta je bival zunaj Češke, pozvan l. 1892. v Novi Jork, kjer je vodil do l. 1895. ondotni ameriški narodni glasbeni zavod. Vseučilišči v Pragi in v Cambridgu sta mu podelili častni doktorski diplom, l. 1899. mu je podelil cesar red železne krone III. razreda, l. 1898. pa častni znak za umetnost in vedo in ga imenoval l. 1901. za člana gosposke zbornice. Bil je Dvořák tudi redni član češke akademije za umetnost in vedo.

V Dvořáku je našla češka narodna glasba svojega glasilca, svojega titana, ki jo je povzdignil na prestol toli sijajen, da ji je postalo možno, nakloniti si vesoljni glasbeni svet. Dvignil je Dvořák zaklade, ki jih je nakopičila muzikalna narava češkega ljudstva v svojih pesmih, svojih plesih, zgradil je ob teh zakladih presenetljive stvore svojih simfonij, oratorijev, svojih oper, simfonijskih rapsodij, plesov in kantat. Poln neizcrpljive fantazije, velik v koncepciji, mogočen v svojem izražanju, silen v svoji izvirni moči, je bil Dvořák ko prepojen od duha češke narodne glasbe. Kar je ustvaril, je dihlo vonj češke melodike, in svital se je iz vsega ritem češkega narodnega blaga. Neoporekljiva je individualnost Dvořákovega skladanja, neoporekljivo pa tudi, da se zrcali v njegovih skladbah narodovo čutenje, narodova duša. Soroden v tem oziru svojemu predniku Bedřichu Smetani, je znal Dvořák spričo krepkejši in zmagovitejši svoje narave uspešneje vplivati, hitreje, da, mahoma pridobivati si kakor srca svojega naroda, tako spoštovanje in občudovanje ostalega sveta. Ko bistrina izpod skalovja, ki se širi v veselem rajanju skokoma v blesteče kaskade, slapove in dalje v mogočnost reke, je vplival Dvořák, od prvega svojega nastopa vzbujajoč zadivljenost in strmenje, po svežosti in izvirnosti svoje glasbe. Naklonil si je s svojim talentom Johanna Brahmsa, Hansa v. Bülowa, Josipa Joachima, Edvarda Hanslicka, le-ti so mu pa bili ob pričetku njegove slave na roko, da si je hitreje in lažje priboril priznanje sveta.

Kmalu je vzbudila njegova muza pozornost i v Angliji in v le-tej je našel — kakor nekdanj Händel — svojega mogočnega mecena, ki mu je populariziral ime, ki je naročal pri njem oratorije za velike svoje glasbene festivale. Ob zmagooslavju, ki ga je slavila Dvořákova glasba, je pa došla do solnčnega svita tudi ostala češka

glasbena produkcija in je bil torej Dvořák hkratu pionir dobrega imena češke muzike, v kateri se je razkrilo vedno širšim krogom osupljivo bogastvo čistega dobrega zlata.

V najraznejših strokah glashenega ustvarjanja je deloval Dvořák: v pesmi, v zborih, oratorijih, operah in simfoniških skladbah. Najuglednejši je v svojih orkestralnih skladbah, kajti bil je mojster pred vsem kot skladatelj absolutne muzike in je v le-tej ustvaril dela klasiške veljave. Taka dela so njegove simfonije Es-dur (1874), F-dur (1875), D-dur (1881), D-moll (1885), G-moll (1889) in ameriška simfonija „Iz novega sveta“ (1894), dalje njegove simfoniške balade „Povodnji mož“, „Gozdni golob“, „Polednice“, „Zlato vreteno“ (1895), ali njegove uverture „Jan Kajetan Tyl“ (1881), „Husitská“ (1883) in „Narava“, „Življenje“ in „Ljubezen“ (1892), tri slovanske rapsodije (1878), „Slovanski plesi“ (1878), „Simfoniške variacije“ (1877), „Scherzo capriccioso“ (1884), „Notturmo“ (1875), „Suita“ (1878), „Legende“ (1880), „Dumky“ (1891), dalje več triov in kvartetov, kvintetov in sekstetov za komorno glasbo.

Velik uspeh je dosegel Dvořák s svojimi oratoriji: „Stabat mater“ (1876) in „Sv. Ljudmila“ (1886), „Mrtvaški ženin“ (1884), z mašo (1888), z rekviemom (1890), in dramatsko kantato „Hymnus“ iz Halekovih „Dedičev Bele Gore“ (1873). Opere njegove so: „Kralj in oglar“, „Tvrdooglavci“ (1874), „Vanda“ (1875), „Šelma sedlák“ (1877), „Dimitri“ (1882), „Jakobin“ (1888), „Rusálka“ (1901) in zadnje njegovo delo „Armida“ (1903).

V Slovencih je Dvořák dobro znan, saj je „Glasbena Matica“ v Ljubljani proizvajala na svojih koncertih že nekaj Dvořákovih del, tako razen drobnejših zborov in ljubeznivih moravskih dvospevov njegovo simfonijo v D-duru, njegove oratorije „Stabat mater“, „Mrtvaški ženin“ in „Sveta Ljudmila“ (I. del), dalje „Slovanske ples“ ter simfoniške skladbe „Karneval“, „Povodnji mož“, „Gozdni golob“ i. dr. „Glasbeni Matici“ je bil Dvořák častni član v spomin na njen dunajski koncert dne 26. marca 1896. leta, na katerem je proizvajala Dvořákovega „Mrtvaškega ženina“ pod osebnim vodstvom skladateljevim. Bil je to edini koncert, na katerem se je predstavil Dvořák osebno dunajskemu občinstvu, pa tudi edina prilika, ki je zbližala Dvořáka in Slovence k osebni občevanju. Vsem članom takratnega Matičnega zbora ostane pač ta koncert v nepozabnem spominu.

—ter.

Mavricij Jokai †. Dne 5. maja je umrl v 80. letu svoje dobe Maurus Jokai, ne največji, pač pa najpopolnejši in v inozemstvu najbolj poznani pisatelj madjarski.

Alfred Jensen, znani slavist švedski, o čigar zaslužnem delovanju je že večkrat poročal „Zvon“, je izdal pred kratkim v Stockholmu znamenito študijo o češkem pesniku Jaroslavu Vrchlickém. Knjiga obsega 21 pol in tretjino zavzemajo prevodi del Vrchlického. Študija spada med najboljše, kar se jih je dosedaj napisalo o tem češkem velikanu, in v kratkem izide prevod, ki ga izda Otto v Pragi.

J. P.

